
PUSSELBITAR, MUMINMAMMOR OCH MOTSTÅND

Hur heteronormer blandas, förhandlas och förvandlas
- en intervjustudie med femton föreningsaktiva i två ungdomsorganisationer

Mika Nielsen

RFSL UNGDOM, UNGDOMSFÖRBUNDET FÖR HBT-PERSONERS RÄTTIGHETER
Vi jobbar för att motverka heteronormen genom politisk och social verksamhet, lokalt, nationellt och internationellt.

Innehållsförteckning

	Sida
Förord	3
Inledning	4
De studerade föreningarna: nätverket och organisationen	5
Muminregler och makt	5
Heteronormers rätt och fel kring kön	7
...och kring sexualitet	8
Det räcker inte med normer för kön och sexualitet	9
Vad har andra skrivit på området?	10
Intervjuer	11
Hur går man på heteronormsletarjakt? Motståndsletarjakt?	13
Nätverket	13
1. Symboler (Prioriterade frågor, 'De Andra')	14
2. Fysisk könsfördelning	15
3. Relationer mellan individer	17
Organisationen	22
1. Symboler och föreställningar ('Det är en väldigt öppen organisation', 'Det är ju väldigt bra om man har med en invandrare eller flata', 'Lite kvinnligt vänlig och tacksam')	22
2. Fysisk könsfördelning	27
3. Relationer mellan individer	28
Avslutande ord	30

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Författare: Mika Nielsen
Språkgranskning: Frida Darj

RFSL UNGDOM, UNGDOMSFÖRBUNDET FÖR HBT-PERSONERS RÄTTIGHETER

POSTADRESS:
Box 350, 101 26 Stockholm

BESÖKSADRESS
Sveavägen 59, Stockholm

TELEFON:
08-501 62 940

FAX:
08-30 47 30

INTERNET: www.rfslungdom.se
E-post: info@rfslungdom.se

Förord

Det här är ett statement. Vi, RFSL Ungdom; Ungdomsförbundet för HBT-personers rättigheter väljer härmed att visa hur vi ser på samhället och dess strukturer. Vi ser att alla människor inte värderas lika. Vi ser att olika givna, skapade eller valda förutsättningar får konsekvenser. Konsekvenser i hur ditt liv kan komma att formas, hur omgivningen kan tänkas reagera, vad du kommer välja att dölja, vad du kommer be om ursäkt för.

Normer. Dess följare och dess avvikare. Normen skapas i ett sammanhang och den är där vi befinner oss. Vem tjänar och vem förlorar? Vilken plats tar jag i detta sammanhang? Vilken plats får jag? I en samhällsdebatt som mest handlar om att utreda vem det är mest synd om, vem som är mest diskriminerad väljer vi att påbörja en självvrannsakan. Är exkluderande normer ”mer ok” – för att man redan tillhör en utsatt grupp? Känner sig alla välkomna bara för att vi har intentionen att vara välkomnande? Privilegier och ansvar. Ansvar att vara medveten om sina privilegier; sina fördelar. Det handlar inte om skuld och skam utan om medvetenhet. Det kan vara nog så jobbigt att välja att ta upp kampen med de egna normerna.

Vi har börjat. RFSL Ungdom har försiktigt börjat titta på hur det kommer sig att vår organisation ser ut som den gör. Hur kommer det sig att de flesta som engagerar sig hos oss är vita med svenniga namn och utan något synligt funktionshinder? Är alla ungdomar som vill jobba med HBT-frågor sådana? Eller finns det något osynligt, outtalat som gör att det nästan bara är de som känner sig välkomna? Olika normer samverkar. Självvrannsakan handlar inte så mycket om att plocka upp och ”ta tillvara på” avvikare från normen, så mycket som att fundera över homogeniteten, majoriteten. Vi skapar det vi vill se som default-läget, det naturliga. På det sättet blir det också enklare att se de som inte följer mönstret. Normen gör sig osynlig.

Normer och makt är aktuellt att diskutera i alla åldrar. Från och med det att ett barn föds kommer det att proppas fullt med ”sanningar”, både sagda och osagda. Således är detta något som berör alla – inte minst ungdomsorganisationer! Det kommer att gälla 10-åringen i scoutföreningen lika mycket som 28-åringen i toppen på ett partipolitiskt ungdomsförbund.

Att tänka normkritiskt är inget som kommer automatiskt med en riktlinje eller ett policydokument. Det är en process som kräver arbete och engagemang. Kortsiktigt kan det kännas tungt, men långsiktigt säkrar vi återväxten till det föreningsengagerade Sverige som vi hyllar. RFSL Ungdom har börjat gå. Vem vågar göra oss sällskap?

Alex Fridunger
Förbundsordförande
RFSL Ungdom

Stockholm, juli 2007

Inledning

Problemen med kompisar och utfrysning fortsatte och dagisets föreståndare såg sig tvungen att kalla min mamma och pappa till enskilt samtal. Sex år gammal fick jag sitta med under mötet och ordentligt förödmjukad svara på frågor om jag hellre ville vara flicka och varför jag inte tyckte om att sparka boll. Att jag vid samtalet klampade omkring med handväska och sa att jag var mumminmamma förbättrade knappast situationen.¹

Orden är Johan Hiltons och hämtade ur en text om hur han som sexåring drabbas av omgivningens regler kring kön. Könregler berättar för oss hur vi ska vara som flickor och pojkar. De säger bland annat att vi inte kan vara något annat än just flickor eller pojkar. Reglerna kring kön hänger också ihop med andra normer, bland andra sådana kring sexualitet. Att normer görs tillsammans visar sig till exempel i antaganden om att de här flickorna och pojkarna är heterosexuella. Normer kan för många, och ofta för dem som följer dem ganska väl, vara svåra att hitta. Dessa regler och föreställningar som omger oss och ständigt berättar vad vi får känna, tycka och uttrycka, upptäcks ofta när någon bryter mot dem. Vilket citatet visar hur Johan gjorde.

De här antagandena följer med barnen genom livet. Ungdomstiden är knappast fri från dem. Ungdomsstyrelsen genomförde 2003 en attityd- och värderingsstudie bland unga. I den kom det fram att drygt 80 % av alla ungdomar värderar sin fritid som ett mycket viktigt livsområde.² Många unga ägnar sig åt någon eller flera typer av föreningsliv. I den här studien är nyfikenheten riktad mot hur normer kring framför allt kön och sexualitet upprätthålls, förhandlas och förvandlas inom föreningsliv för unga. Skälet för detta är naturligtvis insikter om alla de problem som följer av normer som inte låter alla som vill vara mumminmamma.

Ett ideellt engagemang kan innebära flera saker. För den som är aktiv i en organisation kan det vara viktigt för utvecklingen av en egen identitet, ett socialt umgänge och kunskap om hur man kan arbeta för att påverka sin egen och andras situation. Det kan också bidra till kommande karriärmöjligheter. Många organisationer ägnar sig även åt ett aktivt påverkansarbete.

Vilka normer och idéer som dominerar inom en organisation påverkar i vilken utsträckning aktiva trivs, liksom vad organisationen gör för avtryck på samhället i stort. Det påverkar hur organisationens verksamhet ser ut och på vilket sätt den återspeglar medlemmarnas intressen och erfarenheter.

Det finns med andra ord många goda skäl att som här studera hur heteronormer påverkar ungdomsorganisationer. Genom intervjuer med fjorton föreningsaktiva undersöks hur heteronormer både upprätthålls och motarbetas. Åtta har varit engagerade i en samhällsorienterad ungdomsorganisation med verksamhet både på riks- och lokal nivå, medan sex har varit engagerade i ett litet platt nätverk vars utgångspunkt är en heteronormskritik.

Förhoppningsvis kan rapporten bidra med ökade kunskaper kring hur normer fungerar, hur vissa sätt att vara på görs till normala och andra till onormala. Och därmed ge pusselbitar till ett arbete att syna och förändra normer.

Flera personer har kommit med värdefulla synpunkter. Därför, tack till Janne Bromseth, Andy Candy, Frida Darj, Gunilla Edemo, Alex Grönqvist, Camilla Haglund, Erika Lundell, Hedvig Nathorst-Böös och Lena Martinsson. Tack till Allmänna arvsfonden som finansierar projektet *Lär mig!* där denna studie ingår. Och slutligen, ni fjorton som ställde upp på intervjuer - stort tack till er för att ni tog av er tid och framför allt generöst delade med er av era tankar och erfarenheter!

¹ Hilton, 2003, s. 45.

² *Arenor för alla*, 2005:1, s. 15.

De studerade föreningarna: nätverket och organisationen

Att som utomstående bjudas in till en organisation, innebär att jag får ta del av berättelser om sådant inom verksamheten som fungerar inkluderande men även exkluderande. Syftet med rapporten är som nämnts att ge pusselbitar till normförändrande arbete. Det är därför värdefullt att lyfta fram båda dessa sidor i de aktivas bilder av föreningsvardagen.

För studien har som nämnts intervjuer genomförts med aktiva ur två ungdomsföreningar. De kommer fortsättningsvis kallas organisationen respektive nätverket och presenteras mer nedan. Deras olika storlek, olika föreningsstruktur, samt mitt antagande innan om deras olika sätt att förhålla sig till heteronormer, gör dem lämpliga för en studie om heteronormer.

Något de har gemensamt är att de är samhällsorienterade och med en verksamhet med inriktning på jämlikhetsfrågor. Det finns framför allt två skäl till att de valts. Det ena är att i ett samhälle som inte enbart genomsyras av heteronormer utan även av till exempel medelklass- och svenskhetssnormer, förläggs ofta problem med heteronormer hos De Andra.³ Från ett etniskt svenskt medelklasshåll görs inte sällan arbetarklassen och de icke etniskt svenska till De Andra, och det är dessa grupper som har problem med exempelvis homofobi och bristande jämställdhet. Det finns därför ett egenvärde i att undersöka hur man förhåller sig till heteronormer i just etniskt svenska medelklasssammanhang. När jag sökte upp de båda föreningarna hade jag ett antagande om att medelklass- och svenskhetssnormer skulle dominera hos båda. Detta menar jag stämmer, vilket kommer visa sig längre fram.

Det andra skälet är en konsekvens av det första. Inom rörelser som arbetar med rättvisefrågor, finns föreställningar om att ”här diskriminerar vi inte”. Det finns även föreställningar om att man bara genom att arbeta med antidiskrimineringsarbete inom ett specifikt område såsom till exempel sexism, per automatik är lite bättre än alla andra i arbetet med andra rättvisedområden som till exempel antirasism. Därav valet av två organisationer som just ägnar en stor del av verksamheten åt jämlikhetsfrågor.

Muminregler och makt

Utgångspunkten för den här studien är en queerteoretisk normkritik inom fälten kön och sexualitet. Undersökningen bygger på en feministisk förståelse som ser män och maskulinitet som överordnade kvinnor och femininitet. Slutligen utgår analysarbetet från att normer hänger samman och görs ihop, det som vanligen kallas intersektionalitet. Nedan förklaras mer ingående vad dessa teoretiska verktyg innebär.

Överallt i samhället där heteronormer inte motverkas tillåts de råda. I föreningslivet kan det innebära en rad saker. Till exempel att det på årsmötet för den samhällsorienterade ungdomsorganisationen antas en verksamhetsplan som utgår ifrån att alla följer normer regler för kön och sexualitet. Det kan också handla om att nyförvärvet till styrelsen, den feminina tjejen, antas vara heterosexuell eller att hon under det sociala pratet vid fiket kanske inte känner sig bekväm att komma ut med att hon har två partners. Samtidigt som ord som ’min pojkvän’ och ’min flickvän’ duggar tätt. Eller att tjejerna i laget i omklädningsrummet efter träningen bara snackar om dejtande med killar, och inte med tjejer och därmed bara bekräftar ett heterosexuellt begär. Att det kan bli svårt att välja omklädningsrum för den som inte känner sig hemma i något

³ Martinsson, mfl, 2007, s. 63 f.

av de två kön som heteronormerna godkänner vilket medför att man inte ens kommer på tanken att söka sig till en viss förening.

Många har skrivit om kopplingar mellan makt och 'muminmammereglerna', de som reglerar kön och sexualitet. Exempelvis gör Iris Marion Young det när hon visar hur normer skapar samhälleligt förtryck av grupper vars liv och erfarenheter hamnar under normernas 'fel'. Förtryck handlar därmed om (o)medvetna föreställningar om rätt och fel och beteendemönster bland medmänniskor i vardagliga möten, medier och byråkratiska strukturer.⁴ Detta måste förstås som något strukturellt, som alla människor bidrar till, snarare än som ett resultat av några få människors illvilliga intentioner. En av flera förtrycksformer som Young lyfter fram är den kulturella dominansen. Den innebär att normativa sätt att leva på, framställs som självklara och allmängiltiga. Något som gör att ickenormativa liv och erfarenheter osynliggörs, och framställs som annorlunda och stereotypa.⁵

Heteronormer täcker in en rad områden som alla innehåller 'rätt' och 'fel' kring hur man ska vara, känna och uttrycka sig på som människa. Liksom hur man ska organisera sitt emotionella och sexuella liv, det vill säga hur man ska ha relationer och vilka relationer man värdesätter och på vilket sätt. Tiina Rosenberg beskriver heteronormer med hänvisning till antagandet om att alla är heterosexuella, att heterosexualiteten är naturlig och utgångspunkten är en binär könsuppfattning. Liksom de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som gör heterosexualiteten till just något naturligt, som alltid ser likadant ut för alla människor.⁶

Att undersöka heteronormer innebär ett att man fokuserar hur normalitet skapas genom vardagspraktiker som gör utan avsikt att vara diskriminerande. Sådant som inte ryms inom den heteronormativa mallen betraktas som avvikande och bestraffas på olika sätt. Våld är ett tydligt exempel. Besträffning kan också ske genom osynliggörande, att de egna erfarenheterna inte blir finns och syns och blir bekräftade. Genom att bestraffa normbrott på olika sätt bibehåller normerna sin herren-på-täppan-position. Eller uttryckt på annat sätt: de återskapas eller reproduceras.

Språkets roll är relevant för att förstå hur normer fungerar, hur de godkänner och bestraffar. Heteronormers utgångspunkt i att man kan vara ett av två kön innebär att människor i allmänhet förstås som något av dessa. Den person som använder andra ord än 'tjej' eller 'kille' för att benämna sin könsmässiga identitet, sin upplevelse av sig själv, osynliggörs därför i många sammanhang. För att kunna synliggöra och bekräfta olika erfarenheter och upplevelser, behövs orden som etiketterar och gör dessa begripliga.

Ofta sätts likamedtecken mellan heteronormer och antagande om heterosexualitet, den sexuella läggning som går ut på att tjejer förväntas attraheras av och förälska sig i killar och vice versa. Men i intervjuerna med de föreningsaktiva blir det tydligt att en bredare förståelse av dessa normer behövs för att kunna göra rättvisa till nätverket och organisationen.

För att det ska bli lättare att följa med i presentationen och tolkningen av intervjumaterialet, följer en karta över vad som i stora drag regleras av heteronormer. Hur man uppfattar kön och sexualitet påverkar naturligtvis hur man inom organisationer arbetar med frågorna. Det gäller även hur man ser på kopplingarna mellan kön, sexualitet och andra maktordningar.

⁴ Young, 2002, *Förtryckets fem ansikten*.

⁵ Ibid.

⁶ Rosenberg, 2002, s. 100 f.

Heteronormers rätt och fel kring kön

För många, och särskilt inom mycket jämställdhetsarbete, handlar normer kring kön om män och kvinnor. Det utgår man ofta från den maktrelation, där män överordnas och kvinnor underordnas. Den feministiskt bevandrade med intresse för organisationsfrågor vet att detta bland annat kan ta sig uttryck i vems tolkning av verkligheten som får genomslag vid problembeskrivningar och lösningar, vem som får vilket uppdrag och vilkas intressen budgeten läggs på. Det är naturligtvis väldigt viktigt, men analysen blir alltför förenklad om den stannar där.

Heteronormers regler för kön presenterar sig redan på BB. Nyfödda bebisar måste kunna förstås som tillhörande ett av de två kön som heteronormerna godkänner och när så inte kan göras blir dessa barn obegripliga. De benämns intersexuella. Intersexualism är ett samlingsbegrepp som bland mycket annat täcker in barn som föds med en mikropenis eller barn med både äggstockar och testiklar.⁷ I och med att heteronormerna ogärna låter människor existera bortom tjej- och killkategorierna, "görs" de här barnen till flickor eller pojkar. För att få ett svenskt personnummer krävs till exempel en kön.

Utifrån kroppen så förväntas en person ha en specifik könsidentitet, en upplevelse av att vara tjej om man har en viss kropp, och en upplevelse av att vara kille om man har en annan kropp. Den transsexuella personen bryter mot just dessa regler genom att kropp och könsidentitet inte hänger ihop på det sätt som normerna föreslår.

Transperson är ett samlingsbegrepp som rymmer de som ibland eller alltid avviker från normerna för det juridiska kön som registrerades för personen vid födseln. Det kan handla om könsidentitet, -könsuttryck eller kropp. Den som inte är transperson är cisperson. Cisperson innebär att man håller sig inom samma könskategori helt och hållet. Man har exempelvis killkropp, känner sig som kille, uppfattas som en, vilket bekräftas juridiskt i personens pass. Cispersonen är normperson. Det är det som anses normalt och naturligt att vara. Jämför man med ord som beskriver normen inom andra maktordningar som 'heterosexuell', 'svensk' och 'man', är det många färre som känner till cisbegreppet. Att få ens har ord för att beskriva normen inom en viss maktordning säger mycket om hur starka dessa normer är.

Leslie Feinberg beskriver uttryck för cisnormer och en av dess konsekvenser i novellen *Stone butch blues*. Den elvaåriga huvudkaraktären Jessie ser sig själv i spegeln efter att för första gången i hemlighet ha klätt om i pappans skjorta, kavaj och slips.

Jag kunde inte säga om figuren var en kvinna eller man. /.../ Jag stirrade i den stora spegeln över min mammas toalettbord och försökte se in i framtiden då kläderna skulle passa, för att få en glimt av den kvinna jag skulle komma att bli. Jag såg inte ut som någon av de flickor eller kvinnor jag sett i Searskatalogen. Katalogen kom när det var ny säsong. Jag var först i huset att gå igenom den, sida för sida. Alla flickor och kvinnor såg ganska mycket likadana ut, det gjorde också pojkarna och männen. Jag kunde inte hitta mej själv bland flickorna. Jag hade aldrig sett en vuxen kvinna som såg ut som jag trodde jag skulle göra när jag växte upp. Det fanns inga kvinnor på teve som den lilla kvinna som den här spegeln visade upp, inte heller på gatorna. Jag visste. Jag letade alltid.⁸

Leslie Feinberg beskriver bristen på bekräftelse för den man är. Normer synliggör vissa saker och osynliggör andra. Vissa bekräftas, andra inte. Osynliggörandet är alltså ett uttryck för hur normer påverkar människor. Att bli utpekad och ifrågasatt är ett annat uttryck för normers strategier. I en bok sätter butchen, den maskulina flatan, ord på den typen av erfarenheter.

⁷ Se vidare http://www.isna.org/faq/what_is_intersex, och <http://inis-org.se/faq.php>

⁸ Feinberg, 1993, s. 20 f. Min översättning.

"Hörru killen, tjejen?!" Folk tar fel på mitt kön. "Ge den till honom" (i mataffären). "Ställ dig vid killen i blå jacka" (i en folksamling). /.../ "Var det där en kille eller en tjej?". De brydde sig inte om att vänta tills jag var utom hörbåll. Men oftast kommer det snubblande ur munnen: "Oj, jag trodde du var en kille!". Genuspanik brukar gå före hyfs. Jag skiter i vad du tror, vill jag säga då. Tänk om jag skulle börja fråga alla människor jag träffar vilket kön de är? "Hej, jag heter Birgitta." "Jaha, så du är kvinna då? Vet du, med den där frisyren bara utgick jag ifrån att du var en transa."⁹

Precis som butchen placerar sig femmen, den ickeheterosexuella feminina kvinnan, på avstånd från det normen säger är rätt. Femmen har historiskt förståtts som den feminina flatan som begär butchar. Men hon behöver varken begära maskulinitet eller ens gestaltas av en biologisk kvinna.¹⁰ Förutom att feminina personer som inte är hetero riskerar att osynliggöras och förstås som heterosexuella, representerar femmen det som underordnas maskuliniteten. Ulrika Dahl skriver att *Fjolla är ett skällsord, laddat med förakt för det oseriösa, det feminina (läs: svaga) och det avvikande*.¹¹ Och föreslår istället följande ord för att beskriva femmen: *Det handlar om motstånd. Ett kollektivt lackerat långfinger, en ringpydd rak höger, en hög klackspark mot förtryck, förakt och förvirring hos dem som inte förstår att det går att vara flata, feminist och femme*.¹²

Så alltså, kille eller tjej – riktigt så enkelt är det inte. Att oproblematiskt utgå från att det finns två stycken kön, där killar är maskulina och tjejer är feminina och där dessa två attraheras av varandra, innebär att människor som inte är hetero eller cispersoner drabbas av negativa konsekvenser. Som brist på bekräftelse, utpekande och ifrågasättande, osynliggörande och våld. Detta i sin tur får konsekvenser för organisationerna i studien, som vi ska se senare.

...och kring sexualitet

Men det räcker inte med att problematisera förståelsen av kön, som ovan. Om man ska problematisera hereronormer i organisationer, så finns det även andra aspekter som behöver granskas.

Heteronormer beskrivs ofta som nämnts som antagande om heterosexualitet. Det görs en uppdelning mellan de sexuella läggningarna homo- och heterosexualitet. Detta osynliggör bisexualiteten. Homosexualiteten stör inte heteronormers antagande om att människor begär ett kön. Heterosexuella förväntas begära människor av annat kön än det egna och homosexuella förväntas begära människor av samma kön. Bisexualiteten stör detta genom att begära flera kön.

Homo-, hetero- och bisexualitet är sexuella läggningar som bara är tre exempel på hur man kan identifiera sig sexuellt. Människor skapar också identiteter utifrån andra delar av sexualiteten som inte ryms i de begreppen. Mot bakgrund av vad forskare lyft fram kring hur svensk sexualpolitik förhåller sig till en politisering av andra sexuella identiteter än sexuella läggningar, har det varit intressant och värdefullt att se vad som kommer fram i intervjuerna inom just det fältet.¹³ I en artikel i tidningen Ottar intervjuas Maria som säger följande om relationen mellan sexuella identiteter och sexuella läggningar.

Frågan man måste ställa sig är vad man tjänar på att definiera något som en sexuell läggning och andra delar av människors sexualitet "bara" som sexuella fetischer, eller något som i alla fall inte har betydelse för en persons identitet. Till skillnad från sexuella läggningar som just anses ha en djup koppling till jaget. /.../ Genom att underkänna vissa delar av

⁹ Mellblom, 2003, s. 97 f.

¹⁰ Lönn, 2006, s. 14.

¹¹ Dahl, 2003, s. 67 f.

¹² Dahl, 2003, s. 68.

¹³ Ambjörnsson, 2006; Kulick, 2006; Rosenberg, 2006.

sexualiteten som något som kan vara viktigt för personers identitet så innebär ju det att man inte heller behöver formulera politiska krav utifrån dem för att driva frågan.¹⁴

Människor förväntas ha sex utifrån heteronormer. Men vi förväntas också ordna vårt emotionella liv och våra intima relationer. Heteronormer ger fördelar åt de som lever monogamt. Det tvåsammas parförhållandet ses som något naturligt och önskvärt, medan andra sätt att organisera relationer på görs till något konstigt och avvikande. Polyamorösitet är ett sätt att etikettera den som inte följer tvåsamhetsidealet som säger att man ska bli ihop med en person och sedan vara kär i och ha sex med den.¹⁵ Vad gäller hur människor har sex, betraktar normerna till exempel sex utanför parrelationer, sex med flera och bdsm-sex som icke-önskvärd sexualitet. Vaniljsex inom ramen för en monogam relation tillsammans med sin partner är däremot exempel på den önskvärda sexualiteten.¹⁶

En annan aspekt av heteronormer som kommer visa sig vara ett centralt tema för nätverket är asexualiteten. Den asexuella avviker från antaganden om att vi ska vilja ha sex med andra människor. En av skribenterna på en blogg om asexualitet kommenterar det på följande sätt: *Jag är asexuell / ... / det är inget val jag har gjort. Jag förstår helt enkelt inte vad det innebär att vara sugen på att ha sex. Av någon hemlig anledning brukar det väcka starka känslor hos folk [sexuella] jag pratar med.¹⁷*

Det räcker inte med normer för kön och sexualitet

Aktivisterna Monica Amante har i en artikel uttryckt att *Jag ser det som att den diskriminering jag många gånger upplever följer av det faktum att jag är en asiatisk icke-heterosexuell kvinna. Jag är aldrig bara en av dessa saker åt gången. Därför kan den kamp jag för i alla dessa områden omöjligen separeras.¹⁸* Med de orden sätter hon fingret på att normer görs tillsammans och hänger ihop. Människor är inte enbart sina könsmässiga och sexuella identiteter, utan positionerar sig också inom andra maktordningar som till exempel klass, etnicitet/'ras' och funktionalitet. Intersektionalitet är ett teoretiskt begrepp som används för att visa på hur maktordningar samverkar och ger människor olika positioner och identiteter.

På samma sätt som man kan prata om heteronormer kan man titta på svenskhetens normer. I Sverige idag finns det normer kring att man ska vara svensk på ett visst sätt. Det innebär inte bara att man ska vara vit, ljushårig, ha för vana att dansa groddanser kring en penisliknande tång och äta rå fisk. Om man är svensk finns det en föreställning om att man är en modern jämställd person som värnar om allas lika värde och inte hyser homofoba åsikter. Den föreställningen om detta svenska 'vi' skapas genom en massa tankar om 'De Andra', de som inte är svenska och jämställda. Utomeuropeiska invandrare som kommer till Sverige framställs ofta i media som patriarkala förövare eller hjälplösa offer, beroende på om de är män eller kvinnor. De förutsätts också vara heterosexuella och homofoba cispersoner, fastän hbt-personer finns världen över.¹⁹ Svenskheten hänger med andra ord samman med föreställningar om kön och sexualitet.

¹⁴ Nielsen, 2007.

¹⁵ Se Dahlén, 2006, s. 126 för tvåsamhetsnormer och www.faqs.org/faqs/polyamory/faq/ för polyfrågor, 2007-07-07.

¹⁶ Rubin, 1984, s. 13. BDSM är ett samlingsuttryck för BD – Bondage och Disciplin, SM – Sadism och Masochism och mittenförkortningen DS – Dominans och underkastelse. Fetisch är ett uttryck som vanligen används om sexuell åtrå. Se Flodman - Delilah, 2007, s. 214.

¹⁷ <http://asexueellt.blogspot.com/2006/01/en-rst-om-asexualitet.html>, 2007-06-26. Se vidare om asexualitet och sexualitetsnormer; Franzén, 2006, och Lindgren, 2007.

¹⁸ Amante, (utan årtal) "Systerskap?"

¹⁹ Martinsson, 2007, s. 70.

Den intersektionella utgångspunkten fanns som framgick ovan med i att motivera av val av organisationer. Hur normer hänger samman finns också med i analysen av intervjumaterialet. Betydelsen av normer kring klass, funktionalitet och etnicitet kommer i viss utsträckning finnas med i analysen. Bland annat kommer det visa sig relevant att göra kopplingar mellan femininitet och klass. Normbrott inom organisationen kommer vara en av pusselbitarna som blottlägger medelklassnormer. Något som kan kopplas samman med nyckelord såsom 'respektabilitet', att inte ta för mycket plats och inte vara sexuellt lössläppt.²⁰

Funktionalitet syftar på regler för vad som betraktas som en normal kropp och hur den kroppen ska fungera. Utifrån dessa föreställningar klassas vissa människor som avvikande och benämns funktionshindrade.²¹

Vad har andra skrivit på området?

Sökningar i svenska databaser har givit ett väldigt litet resultat vad det gäller studier om ungdomsorganisationer och heteronormer. Generellt utgår få studier daterade tidigt 90-tal från ett normkritiskt perspektiv. Istället fokuserar man på homosexualitet, det som avviker. Senare kommer många att titta på normer och maktstrukturer, men ofta en i taget. En ny inriktning på 2000-talet är att försöka förstå maktordningars relationer till varandra.

Till undantagen från sökningens mycket lilla resultat, hör Jesper Fundbergs avhandling *Kom igen, gubbar! Om pojkefotboll och maskuliniteter*. Fundberg har studerat fotbollsvardagen för att komma åt normer kring rätt sätt att vara kille på. Efter att ha följt ett pojklag från det att de var elva till fjorton, beskriver Fundberg att det rätta sättet att vara kille på skapas genom att avgränsa sig mot "De Andra", de som avviker från normen och som här beskrivs som 'bögen', 'kärringen' och 'invandraren'.²² Att något skapas som 'det andra' har kopplingar till både nätverket och organisationen, även om det hos dessa görs på annorlunda sätt än i fotbollslaget.

Scoutrörelsen lockar många barn och ungdomar. Bodil Formark har skrivit en c- och en magisteruppsats om den svenska scoutrörelsens konstruktion av kön i ett historiskt perspektiv.²³ I dessa visar hon på hur könsgörande sker i samspel med samhällsutvecklingen under tidigt nittonhundratals. Kopplingen mellan vad som händer internt inom en organisation och djupt liggande maktstrukturer i det omgivande samhället, finns också i denna studie. Till skillnad från uppsatserna följer inte den här undersökningen en (möjlig) förändring över tid, utan gör enbart nedslag under ett år, 2006.

Någon som också studerat könsgörande inom föreningsliv för unga är Erika Lundell. I hennes magisteruppsats undersöker hon om och i sådant fall hur lajv/levande rollspel kan förhandla med föreställningar om kön. Hennes resultat visar bland annat att utrymme för människor att skapa kön på ett sätt som inte följer normerna, men att könsgörandet ändå oftast görs i enlighet med heteronormer.

²⁰ Ambjörnsson, 2006, s. 26 – 30.

²¹ Danemark, 2005, s. 14 f exemplifierar detta genom att hänvisa till olika typer av företeelser som betraktas som självklara och inte som något som kompenserar för nedsättningar i funktioner. Exempel på detta är rulltrappor och hissar.

²² Fundberg, 2003.

²³ Formark, 2003, 2005.

Ett annat exempel på det som finns skrivet är Sverige Förenade Gaystudenters kartläggning av studentkårers (och lärosätens) arbete med hbt-frågor. Den ger en bild av i vilken omfattning dessa arbetar med frågorna.²⁴

Inom forskning kring sociala rörelser, är Cathrin Wasshede's *Motståndspraktiker – unga aktivister i närkamp med heterosexualitet* intressant att nämna. Hon studerar hur unga aktivister inom den utomparlamentariska vänstern förhåller sig till heterosexualitet som norm och praktik.²⁵ Hennes resultat kommer längre fram jämföras med bilden som framträder ur mitt material kring nätverket.

Ovan nämndes att få studier gjordes före nittio-talet med heteronormskritik som utgångspunkt. När det gäller organisationsforskningen har sexualitetsperspektivet varit frånvarande. Också inom den forskning som gjorts kring kön och organisation.²⁶ Övergången mellan åttio- och nittio-tal innebar dock att positionerna flyttades fram, då två antologier kom. Gibson Burrell och Jeff Hearn uttrycker i inledningen till *The sexuality of organization* att synliggörandet av sexualiteten inom organisationsstudier erkänner möjligheten att sexuella intressen, sexuella identiteter och sexuella gemenskaper är möjliga att förändra.²⁷ En insikt som också denna studie vilar på och som inledningsvis formulerades i termer av "insikter om alla de problem som följer av normer som inte låter alla som vill vara mumminmamman." Ciskritik som utgångspunkt har ännu inte fått fäste inom organisationsforskningen.

Samma antologi presenterar ett antal studier, bland annat intervjustudier med lesbiska kvinnor på arbetsplatser i USA. De teman som fokuserats handlar i stor utsträckning om att leva öppet eller dolt på arbetsplatsen, upplevelse av diskriminering liksom hur man som lesbisk hanterar att jobba på en arbetsplats som genomsyras av heteronormativitet/homofobi.²⁸

Queerteorins intåg och dess intresse för normkritik kan ses i skillnaderna i fokus mellan de just nämnda studierna och den här undersökningen. Medan denna studie framför allt vill undersöka hur normalitet skapas och i viss utsträckning lyfta avvikarpositioner, är de tidigare mest inriktade på avvikarnas villkor utan att någon större uppmärksamhet fästs vid de maktstrukturer som skapar 'avvikare' och 'normala'. Ett upplägg som inte tittar på normer återskapar istället de maktstrukturer studierna antagligen egentligen vill motverka, genom att heteronormerna får utgöra en oproblematiserad och självklar utgångspunkt.

Slutligen kan Lena Martinssons *Jakten på konsensus. Intersektionalitet och marknadsekonomisk vardag* nämnas. Genom en deltagarstudie på en industriell koncern, presenterar hon hur normer kring kön, etnicitet, klass, sexualitet och ålder vävs samman.

Intervjuer

För att skaffa kunskap om hur organisationen och nätverket förhåller sig till heteronormer och andra maktordningar, valde jag att genomföra intervjuer med föreningsaktiva. En vanlig uppfattning är att utredaren är neutral och går in i kunskapssökandet på jakt efter objektiv kunskap. Det är viktigt att påpeka att utredaren kommer från ett visst samhälle och har ett visst

²⁴ Nielsen, 2003.

²⁵ Wasshede, 2006. Studien är en del av hennes avhandlingsarbete.

²⁶ Wahl, mfl, 2001.

²⁷ Burrell, G – Hearn, J, 1989, s. 5.

²⁸ Hall, M, 1992, s. 124 ff.

sätt att se på världen.²⁹ De intersektionella, queera och feministiska utgångspunkterna har nämnts ovan.

Att utredaren är den som väljer upplägg för intervjun, har med sig sina perspektiv in i intervjuerna, analyserar, och formulerar i text *sitt* tolkning av intervjuer, tydliggör maktrelationen mellan utredare och intervjuperson. Utredare och intervjupersoner har inte alltid samma tolkningar. I vissa fall kan kanske min tolkning gå på tvärs mot hur en intervjuad person skulle förstå samma uttalande. I händelse av att så sker så betyder det inte att jag skulle misstro en enskild person. Däremot kan min och den intervjuades syn på olika uttalanden skilja sig åt. Helt enkelt att jag men kanske inte den intervjuade tycker att ett visst uttalande bidrar till en viss norms återskapande.

Planeringen av upplägg för intervjuerna innebar en del utmaningar. Framför allt frågan om hur jag kommer in på samtal som dels ger en bild av föreningsvardagen, och dels gör att normalitet inom olika maktordningar kan spåras. Och detta med begränsningen att alla bilder filtreras genom intervjupersonernas upplevelser. Jag hade också före intervjuerna bestämt mig för att använda mig av Joan Ackers idéer kring kön och organisation, vilka beskrivs mer nedan. Därför behövde jag hitta ett sätt att göra hennes idéer mätbara.

Intervjuerna har haft en ganska lös form, där jag låtit intervjupersonen styra om de har velat och samtidigt försäkrat mig om att de teman och frågor som jag har haft med har behandlats. De teman samtalen kommit in på har i stora drag rört intervjupersonens roll inom organisationen/nätverket, upplevelser av föreningsvardagen på olika sätt, vad man identifierat som utmaningar och styrkor med organisationen/nätverket, vad man identifierat som eventuella konfliktpunkter inom verksamheten, tankar kring och erfarenheter av hur maktordningar kommer eller inte kommer till uttryck i den egna verksamheten.

Som komplement till detta satte jag ihop en lista med ord som jag presenterade för intervjupersonerna. Orden³⁰ beskriver olika identitetsbegrepp och begrepp som hänger ihop med olika maktordningar. Jag bad intervjupersonen berätta vilka ord som används överhuvudtaget/ofta/sällan/inte alls i verksamheten, och om de förekom i de sociala och/eller de specifikt verksamhetsrelaterade samtalen. Det visade sig vara ett bra sätt att komma in på mer konkreta samtal som kunde hjälpa till att spåra hur normer skapas och utmanas.

²⁹ Fausto-Sterling, 2002, s. 27 f.

³⁰ Heteronorm, heterosexuell, homosexuell, bisexuell, böj, flata, transperson, transsexuell, transvestit, intergender, queer, kvinna, tjej, man, kille, butch, femme, kön, feminist, monogam, asexuell, sexualitet, klass, medelklass, överklass, arbetarklass, svenne, blatte, svensk, icke-svensk, invandrare, etnicitet, rasifiering, ras, monogam, poly, funktionshinder, funkis, makt, position, norm.

Hur går man på heteronormsletarjakt? Motståndsletarjakt?

Efter att ha beskrivit de flesta teoretiska utgångspunkterna för studien följer nu en presentation av vad som kommit fram i intervjuerna.

Hur går man på jakt efter heteronormer? Motståndsletarjakt? Queerteorin riktar strålkastarljuset mot vad som betraktas som normalt och naturligt vad det gäller kön och sexualitet. Heteronormer är djupt liggande samhälleliga maktstrukturer som finns överallt. Även på RFSL Ungdom, en organisation som arbetar för hbt-personers rättigheter. Om normerna inte ifrågasätts blir de naturliga utgångspunkter. I samtalen har försökt spåra flera saker; vad görs till något normalt eller självklart? Vad faller utanför normaliteten? Betyder tystnader att sådant som inte sägs är uttryck för vad som ses som självklart eller uttryck för att något är obegripligt/onormalt/annorlunda? Hur skapas det som inte ses som normalt?

Vid sidan av heteronormsjakten, kommer visst utrymme läggas vid att undersöka hur de intervjuade förhåller sig till föreställningar kring svenskhet, funktionalitet och klass.

Till min hjälp har jag haft Joan Ackers idéer om hur kön görs på fyra nivåer inom organisationer. Kring det säger hon följande

Fördelar och nackdelar, kontroll och exploatering, ageranden och känslor, mening och identitet formas genom distinktioner mellan män och kvinnor, maskulinitet och femininitet / .../ Genusgörande processer handlar om konkreta aktiviteter, vad människor gör och säger, och hur de tänker kring dessa aktiviteter, för tänkande är också en aktivitet.³¹

Acker skiljer mellan fyra nivåer; fysisk könsfördelning, symboler och föreställningar, relationer mellan individer och slutligen individers tankar. Nivåerna presenteras närmare nedan. De går egentligen in i varandra men är särskilda av praktiska skäl. Detta innebär att delar av materialet skulle kunna ha presenterats andra nivåer än nu görs. Den fjärde nivån, 'individers tankar', är integrerad i de andra nivåerna i och med att allt material jag fått just är filtrerat genom intervjupersonernas tankar. Acker beskriver denna nivå som explicita tankar hos individer vad det gäller könsstrukturer inom en organisation. I detta inbegriper hon till exempel hur individer ser på relevansen av kön för möjligheter inom en organisation och behov av anpassning för den enskilda individen till normer som inte välkomnar homosexualitet.³²

Acker uppehåller sig vid cismän och ciskvinnor och uttrycker att kön hänger ihop med sexualitet (och syftar då på homo- och heterosexualitet).³³ I den här rapporten är utgångspunkten att Ackers syn på kön som strukturerande princip inom organisationer har en giltighet generellt för olika maktordningar.

Materialet kommer redovisas så att analysen av intervjuerna med de aktiva i nätverket presenteras först. Därefter följer analysen av intervjuerna med de aktiva i organisationen.

Nätverket

Hur omsätter vi våra heteronormskritiska idéer i praktiken? Folk lever det här, vi delar en frustration kring att leva i ett heteronormativt samhälle både på ett personligt och ett politiskt plan. Så beskriver en av de intervjuade de aktivas ingång i nätverket, vilket var som mest aktivt för några år sedan. Nätverket

³¹ Acker, 1992, s. 251.

³² Acker, 1992, s. 253 f.

³³ Acker, 1992, s. 252.

har varit löst sammansatt och en annan person berättar att *säger man att man är med så är man med*. En mindre storstadsbaserad grupp på sex, sju personer utgjorde nätverkets kärna med ungefär lika många deltog då och då. Fem av sex som intervjuats ser sig som en del av den kärnan.

Verksamheten har bestått av både externa och interna delar. Den externa verksamheten har varit aktionsinriktad. Förutom aktioner har man också skrivit artiklar och hållit föreläsningar. Den interna delen handlade om medvetandehöjande diskussioner och kan även sägas ha fyllt identitetsbekräftande funktioner. Värde av identitetsbekräftelsen är för övrigt något som flera kommenterar. Möten och samtal anordnades dels på caféer, möteslokaler och hemma hos medlemmar, och dels via internet. Ett stort antal personer var delaktiga i samtal som fördes på nätet. För de i kärnan var det i många fall oklart vilka dessa personer var.

Presentationen av vad som kommit fram sker utifrån Ackers nivåer, där jag börjar med symboler och föreställningar. Acker ser detta som bilder och resonemang som fungerar förklarande och rättfärdigande men även ifrågasättande av könsskillnader.³⁴ Som sagt ska det i detta sammanhang förstås bredare än att bara innefatta kön. Exempelvis innefattas här också sexuella identiteter. Denna nivå kommer få störst utrymme i analysen vilket handlar om att hur gruppen förhåller sig internt och skapar en organisationskultur i så stor utsträckning hänger samman med synen på politik, hur man vill arbeta mot heteronormer externt. Vad det gäller denna maktordning visas att man förenas i ett utanförskap, i olika underordnade positioner i förhållande till heteronormerna. Det är också intressant att undersöka vilka aspekter av heteronormer som gruppen politiserar och hur detta hänger samman med vilka identiteter och erfarenheter de aktiva själva har. Då gruppen konstrueras som ett 'vi' utifrån den erfarenhet av underordning det innebär att bryta mot heteronormer, blir det intressant att se vad som händer när delar av gruppen är överordnad inom andra maktstrukturer.

1. Symboler och föreställningar

En gemensam ideologisk grund för de aktiva är en queerfeministisk övertygelse. Att det ligger till grundval för hur aktivismen formas innebär att ett motstånd mot heteronormen är utgångspunkten. Det tar sig uttryck i verksamhet och samtal som äger rum, och även genom de identiteter som de aktiva tar plats med.

Det 'vi' som alla förhåller sig till och konstruerar, har en självklar förankring i 'vi som är queera', politiskt och identitetsmässigt. Politiskt aktualiserar frågan om skillnader mellan gay- och queerrörelsen. Den förra kopplas samman med ett arbete för ökad samhällelig acceptans och arbete för att få samma rättigheter som normpersoner har. Queerrörelsen vill istället problematisera gränserna mellan föreställningar om 'normalt' och 'onormalt' och inte i första hand arbeta för att bli förstådda som normala.³⁵ Nätverket ansluter sig till en queerpolitisk agenda. Att koppla samman queer med feminism, det vill säga gruppens queerfeministiska utgångspunkt, innebär att man även utgår från heteronormens överordnande av män och maskulinitet och underordnande av kvinnor och femininitet.

Att så är fallet kan man bland annat förstå utifrån att en hel del av det samtal som intervjupersonerna för med mig, görs utan att man förklarar det queera. Det sker inom ramen för en queer förståelse av verkligheten som blir en naturlig utgångspunkt. Detta tolkar jag som att intervjupersonerna antar att jag också utgår från ett queer perspektiv som därmed inte behöver benämnas.

³⁴ Acker, 1992, s. 253.

³⁵ Ambjörnsson, 2006, s. 9.

Prioriterade frågor

De frågor eller aspekter av heteronormer som man arbetar med är queer, kritiken av ett binärt könssystem, polyfrågor, feminitet och feminism liksom asexualitet. Dessa ämnen finns med i den gemensamma bilden av vad nätverket ägnar sig åt. Dock är det min bild att de olika områdena ibland har olika nivåer av självklarhet för gruppen. Min tolkning är att ju fler som berörs av ett politiskt område på ett personligt identitetsmässigt plan eller har jobbat mycket med det, desto större sannolikhet är att det området får en självklarare status.

Queera utgångspunkter finns med som en klangbotten till de flesta samtal som förs. Den bild som framträder starkast i materialet är den av polyfrågor, feminism och kritiken mot det binära könssystemet.

Polyamorositeten är en tydlig norm inom nätverket. Det handlar delvis om en politisk övertygelse om vikten av att ifrågasätta heteronormers upphöjande av tvåsamhetsideal. Polyfrågorna och ifrågasättandet av tvåsamhetsidealet tar plats i det externa arbetet liksom i det interna. Självklarheten syns till exempel i begreppsdiskussioner som förts internt som återges som för- och nackdelar med polybegreppet i jämförelse med begreppet 'obegränsade relationer'. Att tvåsamheten behöver bråkas med är med andra ord självklart inom nätverket.

Polyfrågorna görs också till norm genom det som inte rör aktivismen, det sociala, emotionella och (a)sexuella. Flera personer har under olika perioder ickemonogama relationer med varandra i gruppen. Här bidrar med andra ord medlemmarnas personliga handlande till att göra flersamma relationer till norm.

Några tar också upp att de inte pratade så mycket om de monogama relationer de haft under perioder. Någon motiverar det med det problematiska i att lyfta fram en praktik som reproducerar normen. Sanktionerna av normbrotten (mot polynormen) förklarar en person på följande sätt: *Det blir lite av en jargong med små skämtsamma kommentarer eller "elakheter" i stil med 'hur queer e det där då?'*

Här kan man göra en koppling till Ackers fjärde nivå, den om individers tankar, där dessa som nämnts bland annat exemplifieras genom vilka eventuella anpassningar individer upplever sig behöva göra i en organisation. Acker exemplifierar med döljande av homosexualitet om homosexualiteten inte upplevs välkommen. I nätverket är detta inte aktuellt. Det är självklart att det 'vi' som skapas inte består av heterosexuella, alternativt cispersoner, och anpassning sker i detta fall istället till polynormen.

Det är också intressant att jämföra med Wasshede's studie av unga aktiva inom den utomparlamentariska vänstern. Också dessa aktivister hade politiska visioner som de försökte omsätta i praktiken. Precis som jag tolkar praktikerna hos aktivisterna i nätverket, ser Wasshede sina intervjupersoners praktiker som en del av en politisk kultur som hon betraktar som ett motstånd mot dominerande samhälleliga heteronormer. Ett sätt som hon lyfter fram som aktivisterna gör motstånd på, handlar just om att förändra sina egna personliga praktiker. Och i likhet med hennes intervjupersoner, existerar också i viss mån ett spänningsfält mellan ideologi och praktik, det vill säga mellan vad man gör och vad man tycker att man ska göra.³⁶ I exemplet nätverket blir det berättelser om tvåsamhet och monogami som inte stämmer överens med en politik som ifrågasätter parnormer.

³⁶ Wasshede, 2006, s. 200 f, 232 f.

Även kritiken av heteronormers uppdelning av människor i två kön har samma självklara status för de aktiva. Både extern och intern verksamhet kretsar kring området och har ett stort utrymme i diskussioner. Att dessa normer behöver ifrågasättas är för nätverket en självklar utgångspunkt. Däremot resoneras det kring *hur*. Bland annat diskuteras detta 'hur' i förhållande till hur man kan arbeta feministiskt, helt enkelt: hur kan man arbeta mot mäns överordning utan att reproducera ett binärt könssystem? Olika aktioner görs som kritiserar och ifrågasätter ett binärt könssystem. Dessa kan förstås både som aktioner som syftar till att synliggöra trans, likaväl som en kritik av cisnormer. Med andra ord; de kommenterar både cisnormernas tvåkönsnorm och synliggör avvikelser till en sådan norm (trans).

Ytterligare ett område som har en självklar plats på agendan är feminismen. Hur queer och feminism ska förenas i praktik och teori är något som flera berättar att man diskuterat. Samtal rör till exempel hur man gör queer och feministisk aktivism liksom hur man inom gruppen inte återskapar en manlig norm som ger vissa personer fördelar och andra inte. Också det sociala priset fylls feministiskt. Det sker exempelvis genom att man premierar slampan som strategi, med andra ord tjejs rätt till bejakande av lust och sex utan att utgå ifrån ett normativt sätt att se på sexualitet och sexuella praktiker.

Ett annat konkret exempel där feminismen aktualiserades var vid det tillfälle då nätverket ombads presentera sig på ett queerevenemang. Den enda som kände sig bekväm med att gå upp på scenen var en ciskille. Att han skulle vara den som representerade nätverket där ciskillar var i minoritet sågs som problematiskt. Lösningen blev därför att en hel grupp gjorde presentationen.

Transfrågorna är tydligt kopplade till ifrågasättandet av det binära könssystemet. Endast någon identifierar sig som transperson och andra i gruppen hänvisar till den personens kunskaper och erfarenheter. Det ger en bild av att transfrågorna även om de är självklara för de flesta på ett politiskt plan ändå inte utgör ett lika gemensamt avstamp som till exempel polyfrågorna gör. Samtidigt har kritiken av det binära könssystemet en självklar plats på agendan och transfrågorna hänger intimt samman med dessa.

Något som också tillhör den gemensamma bilden av vad gruppen ser som viktigt är femmefrågorna. Här blir det dock än tydligare att frågornas plats på nätverkets agenda kommer an på en aktivists engagemang. Den personen säger:

Jag har femmeaktivistat och en del i nätverket har inte fattat och inte sett det politiska i det eller hur man gör det queert, men ganska många har tyckt det varit jättecoolt. Femininitet har mer och mer blivit något som man inte behöver ta avstånd från, det har blivit en cool position.

Femininitetens självklara plats finns i talet hos de flesta. En annan person förklarar femininitetens plats på den politiska agendan som en reaktion på homonormer i den sexualpolitiska rörelsen. De normerna medför att personer antingen misstagits för heterosexuella eller blivit nedvärderade som fjollor på grund av sin femininitet. På det sättet motiveras varför man tycker det är angeläget att använda femininitet på ett utmanande sätt mot köns- och sexualitetsnormer. Resonemanget kan jämföras med det som togs upp i inledningen om nedvärderande av femininitet.

Även om femininitetens självklara plats på nätverkets agenda finns i talet hos de flesta, kopplas samtidigt området av flera ihop med den citerade aktivisten. Det verkar ses som "hennes grej", även om det sker med politiskt stöd från övriga. Om än inte genom att andra lägger tid på det. Hur mycket tid som läggs vid en viss fråga kan ses som en måttstock på hur området tar plats. Liknande resonemang gäller även för till exempel transfrågorna inom nätverket.

Hade flera varit femmeidentifierade och/eller –engagerade skulle man kunna tänka sig att diskussioner i högre grad fördes *inom* eller i förhållande till ett femmesamtal. Det skulle antagligen ha färgats av att fler har politiska och/eller personliga och erfarenhetsmässiga ingångar i området. Det gäller naturligtvis inte bara femmefrågorna utan alla områden där det enbart är en av de aktiva som har personliga eller engagemangsmässiga ingångar.

Femininitetens status kan jämföras med asexualitetens. Också här är det en av aktivisterna som lyft området.

I och med att jag ontade mig som asexuell så började vi prata om det. Tills det att jag kom ut, så har det funnits en sexualitetsnorm och ett premierande av slampigbet. Vi har tyckt det är feministiskt viktigt att tjejer inte ska behöva vara snälla duktiga flickor som lever i monogama relationer utan får vara sleeparounds utan att känna sig dåliga. Nu har vi diskuterat vad som ingår i sexualiteten och att slampigbet och asexualitet kan förenas.

Precis som för femininiteten har det framför allt varit den här personen, med stöd av de andra, som tagit plats med engagemang liksom identitet inom området. Hennes platstagande har mutats in området i gruppen och gjort att ytterligare en aspekt av heteronormer ifrågasätts.

'De Andra'

På heteronormsområdet för nätverket en normkritisk politik och praktik. Föreställningar om vad som betraktas som normala sätt att vara, känna och uttrycka sig på som människa betraktas som problematiska. Det här är något man vill förändra, bland annat därför att normalitet kopplas samman med privilegier av olika slag. Normkritiken kommer till uttryck i extern verksamhet, likaväl som genom de samtal och de identiteter som tar plats inom gruppen. När det gäller att queera identiteter görs till norm, framgår detta bland annat av fleras personers tal om det tillfredsställelsen av att vara i ett sammanhang där man inte blir ifrågasatt utan bekräftad för den man är.

Det naturliggjorda 'viet' som utgår från allas upplevelse av att bryta mot heteronormer skapas också i relation till De Andra, dem som man *inte* är. Här blir det tydligt att det händer något med hur gruppen förhåller sig till normer när det inte längre rör de egna erfarenheterna av underordning. Som det kommer visas, aktualiserar detta frågor om vilka maktordningar gruppen ska arbeta mot i det externa arbetet, men också hur man bör förhålla sig till ett internt antidiskriminerande arbete i syfte att välkomna fler till gruppen.

Detta kan jämföras med vad som framkommer längre fram i analysen av intervjuerna med de aktiva i organisationen. Det blir där tydligt vilken stor betydelse vilka personliga eller engagemangsmässiga ingångar de aktiva har i förhållande till olika maktordningar, för vilka normer som skapas i en organisation.

'De Andra' konstrueras hos nätverket både genom tystnader och genom tal. Vad det gäller tystnader som har att göra med heteronormer, kan bisexuella, butchar och bdsm-utövare nämnas. Ingen identifierar sig öppet som butch eller bdsm-utövare. Det förefaller också vara ett av möjligen flera skäl till att inte dessa frågor finns med i samtal eller politik. Bds m är ett av orden på listan som intervjupersonerna uppmanas prata kring. När jag frågat varför bdsm-frågor inte funnits med, med andra ord hur man tänkt kring vilka aspekter av heteronormer man valt att politisera, säger någon att det inte känts aktuellt men att det säkert inte hade varit några problem om någon hade föreslagit att man skulle ägna sig åt området. Det förutsätter dock att en person känner sig bekväm med att bryta mot normen, något vi i och för sig sett skett både kring asexualitet och femmefrågor.

Ett annat skäl till att sexualiteten politiserats när det gäller uppvärderandet av slampa men exempelvis inte bdsm-frågor, kan vara att de förra men inte de senare aspekterna av heteronormens regler kring en önskvärd sexualitet, tagit plats inom kunskapande och sexualpolitik i Sverige. Fanny Ambjörnsson, Don Kulick och Tiina Rosenberg skriver om bdsm-frågornas relation till en nutida svensk sexualpolitisk rörelse. Kulick och Rosenberg pekar på betydelsen av en svensk feminism som inte lyft frågorna.³⁷ Ambjörnsson skriver om att RFSL fick ökade politiska framgångar under nittiotalet och att detta hänger samman med marginalisering av grupper som man inte ansåg skulle gynna rörelsens behov av att vinna respektabilitet. Till dessa grupper räknades förutom exempelvis butchflator och fjolliga bögar även sadomasochister,³⁸ som är ett exempel på bdsm-utövare.

När det gäller tystnaden kring bisexualitet så kan detta tolkas på flera sätt. Flera identifierar sig just som bisexuella. Men bifrågor kommer inte fram i intervjusamtalen. Detta med undantag av att en intervjuad person tar upp att hon trivs inom nätverket bland annat för att det skiljer sig från andra engagemang hon haft inom den sexualpolitiska rörelsen. En skillnad som hon beskriver handlar om att andra sammanhang genomsyrats av en homonorm där samkönade relationer premierats och att det funnits ett ideal kring att man bara ska ha haft relationer med människor av samma kön. Detta illustrerar vad som nämnde inledningsvis om att homonormer blir lika hotade som heteronormer av begär till fler än ett kön.

Man skulle kunna förstå tystnaden som att bisexualiteten är så självklar att den inte behöver benämnas. Vad som talar för det är att flera i en så pass liten grupp identifierar sig som bisexuella och att polyfrågorna i stor utsträckning formulerats och drivits av birörelsen. Att bisexualiteten ifrågasätter föreställningar om att man ska begära antingen män eller kvinnor och att nätverket vill problematisera könsnormer är ett annat skäl som talar för bisexualitets självklarhet.

Tystnaden skulle dock även kunna innebära att bisexualiteten inte är en del av gruppens 'vi'-skapande.

Det omgivande heteronormativa samhället är något som gruppens 'vi' skapas i relation till. Samhället representerar något annat än det man själv förstår sig som. Det framgår av den queerfeministiska ideologiska grund som aktivismen bygger på.

Även den traditionella sexualpolitiska rörelsen fungerar som något gruppens 'vi' konstrueras i förhållande till. Detta sker på två sätt där det ena handlar om den kritik som riktas mot rörelsens politik. En person beskriver den traditionella sexualpolitiska rörelsens politik som *en bögnormativ homokamp som exkluderar transpersoner som vill visa att vi är lika normala som er heteros. Vi däremot säger 'nej vi är inte alls normala, vi vill inte alls vara som er'*. Genom den här typen av resonemang och utgångspunkter för politik, ansluter nätverket till en queerpolitisk agenda som vill problematisera gränserna mellan föreställningar om 'normalt' och 'onormalt' som nämndes ovan.

Det sker också genom att de aktiva i nätverket tar plats och bekräftar andra identiteter än vad man ser som normen i den traditionella rörelsen.

Något man är överens om är att man i nätverket vill motverka maktstrukturer, att det ska vara tillgängligt för alla och att alla som finns i nätverket ska ha samma möjligheter. Bland annat tar sig dessa uppfattningar uttryck i feministiska ställningstaganden och praktiker, som till exempel användandet av rundor vid möten. Det finns samtidigt en gemensam uppfattning om att gruppen genomsyras av svenskets- och medelklassnormer och man tycker även att detta är ett problem.

³⁷ Kulick, 2006, s. 16 ff; Rosenberg, 2006, s. 74 f.

³⁸ Ambjörnsson, 2006, s. 25 f.

En stor diskussion kring klass startade i samband med att en av de aktiva ville skriva in i ett ideologiskt dokument att nätverket skulle arbeta mot medelklassnormer. Sättet som denna diskussion återges på av de intervjuade, liksom diskussionen om hur gruppen ska bli mer tillgänglig, reproducerar som jag ser det en medelklassnorm. Detta för att medelklassidentiteter tar plats i gruppen och att någon normkritik att tala om i den här maktordningen inte tar plats. Detta med undantag av de försök som gjordes av en av aktivisterna.

En person uttrycker följande som jag menar ringar in hur man hur man förhåller sig till klass, och även etnicitet och funktionalitet: *Jag tror att alla har en medvetenhet om att klass, etnicitet och funktionshinder är variabler man måste ta hänsyn till, men jag vet inte hur många som har praktiska verktyg för det.*

Andra uttalanden som gjorts är: *Jag vet inte om vi kom fram till någonting egentligen om hur vi skulle förhålla oss till klass. Vi tyckte det var ett väldigt problematiskt begrepp. Vi kunde inte säga vad som definierar en persons klasstillhörighet. Medan ytterligare någon annan uttryckt: Man ska kanske inte vara hur politiskt korrekt som helst, om vi skulle få nånting gjort så kanske vi måste fokusera på det här med queer.*

Det blir tydligt att något händer med de intervjuades förhållningssätt till maktordningar när det gäller dem som de själva är norm inom. Hur centrala begrepp i en specifik maktordning bör förstås (klass) utgör exempelvis inte ett hinder inom arbetet med frågor som rör kön och sexualitet. Trots många möjliga tolkningar av begreppen förs ändå en konkret aktivism. Det senare uttalandet uttrycker vidare att det tar för mycket tid att jobba med fler maktordningar än kön och sexualitet. Något som blir ett hinder för att göra gruppen inkluderande för dem som inte känner tillhörighet till medelklass-viet.

Personen som ville skriva in klass i det ideologiska dokumentet menar att gruppen saknar en strukturell klassanalys. Hennes försök till att föra in ytterligare maktordningar på gruppens agenda kan förstås som ett försök att bredda den externa politik som förs. Att det misslyckades förklarar antagligen också varför medelklassnormerna inte ruckas på, nämligen att majoriteten i gruppen när det gäller klass (etnicitet och funktionalitet), inte presenterar en normkritisk agenda.

När det gäller funktionalitet hänvisar flera till att en av de aktiva i nätverket har ett funktionshinder. Någon nämner att det inneburit att man pratat en del kring frågor som rör funktionshinder. Någon annan nämner att man blivit uppmärksam på tillgänglighetsfrågor, bland annat höga trösklar. I likhet med klass och etnicitet finns dock en oproblematiserad normposition. Vad det gäller klass och etnicitet sätts dock ord på normpositionen – 'vi som är medelklass och svenska' – till skillnad från funktionalitetsområdet, där detta inte görs. När det gäller denna maktordning pekars enbart det som avviker från normerna ut.

Som framkommit är 'De Andra' av olika karaktär beroende på om kön, sexualitet, etnicitet, klass eller funktionalitet står i fokus. Gruppen står i olika typer av relation till de olika grupperna av 'Andra' som existerar. Precis som det kommer visa sig för organisationen, är flera av dessa grupper sådana som är underrepresenterade i den egna organisationen och det ses som fördelar med att de lockas till den egna verksamheten. En skillnad ligger dock i att organisationen inte skapar sin politik utifrån gemensamma upplevelser av utanförskap. I stor utsträckning handlar det istället om normpersoner med en viss samhällelig övertygelse om att man ska arbeta *för* 'De Andra'. Hur detta *för* 'De Andra' ska göras, i vilken utsträckning det ska involvera en normkritik och maktanalyser finns det inte en gemensam uppfattning om. Något som inte är fallet i nätverkets queerfeministiska politik kring kön och sexualitet, men däremot när det kommer till andra maktordningar.

2. Fysisk könsfördelning

En annan av Ackers nivåer är den fysiska könsfördelningen. Det kan förstås som praktiker som skapar könsmönster och handlar till exempel om arbetsuppgifter, hierarkier, lön, makt och underordning.³⁹

Nätverkets storlek gör den här dimensionen mindre enkel att spåra i nätverket än i organisationen i och med att alla är aktiva i samma grupp. Man har inte någon formaliserad ansvarsfördelning. Beträffande arbetsuppgifter har de feministiska ansträngningar som nämndes ovan (hur motverkar vi en manlig norm som ger killar fördelar i gruppen) har också just syftat till att motverka maktassymetrier inom gruppen.

Acker har undersökt organisationer som utgör arbetsplatser där människor lönearbetar. Det handlar med andra ord om organisationer som skiljer sig åt från nätverket. Frågan om lön blir därmed inte relevant. Däremot tycker jag man kan förstå lön som ersättning för genomförd prestation och i en bredare tolkning skulle man också kunna förstå feed-back som aktivisterna ger varandra som en form av ersättning.

Ser man det på det sättet så menar några i nätverket att externt arbete såsom artiklar, föreläsningar eller att ha blivit intervjuad i media värdesätts högre än annat. De menar att funktioner som är viktiga för kunskapsutjämning och interndemokrati, som att föra mötesanteckningar, påminna om möten och uppdatera hemsidan inte värdesätts lika högt. Någon menar att det framför allt är de som är högst utbildade som man räknar med när det handlar om att skriva artiklar och förbereda föreläsningar.

3. Relationer mellan individer

Med 'relationer mellan individer' syftar Acker på interaktion mellan personer inom organisationen. Det kan handla om dominans och underordning (liksom motstånd mot detta), allianser och praktiker som får exkluderande effekter. Exempelvis policies för organisationens arbete.⁴⁰ Den här dimensionen blir för analysen av nätverket inte helt lätt att hålla isär från den förra dimensionen.

Några policies för hur organisationen ska arbeta internt finns inte. Däremot dokument där politiska ställningstaganden kring heteronormer.

En önskan om att vara ett öppet nätverk har nämnts. Vad några nämner är att de som engagerar sig mycket och får tillgång till mer information än andra kan ha fått hög status. Kärntruppen har också blivit ett kompisgäng och flera har även under perioder haft kärleksrelationer med varandra vilket av någon antas ha påverkat informationsspridningen. Den som nämner detta tror dock att även om informationen rör sig snabbare mellan vissa så sker kunskapsutjämning på mötena. I förhållande till dem som regelbundet kommer nya till mötena är det dock rimligt att tänka att de som varit aktiva i nätverket och sitter på en kunskap kring 'så här går det till hos oss' har högre status i förhållande till de nya.

En gemensam bild som intervjuerna ger är att det är ett öppet och intimt klimat när de aktiva träffas. En ciskille uttrycker dock att hans bild är att ciskillar tagit mer plats än andra och räknar

³⁹ Acker, 1992, s. 252.

⁴⁰ Acker, 1992, s. 253.

in sig själv i detta. Orden han använder för att beskriva den upplevelsen är praktiskt taget identiska med ett resonemang som förs av en ciskille inom organisationen.

Man får anstränga sig för att inte få en ledande position i en grupp. Man känner att nu är det upplagt för att jag ska styra upp det här. Och det tycker jag är den största utmaningen för en feministiskt medveten kille, att inte styra upp det. Hur gör jag för att inte styra upp det här och ändå få saker gjort, för att vi ska nå ett resultat. Min upplevelse är att det väntas på mitt initiativ.

Orden kan förstås på så sätt att maktordningar kan upplevas svåra att motverka genom att de erbjuder förväntningar på beteenden både hos människor som erbjuds en underordnad liksom en överordnad position.

Att få in fler i nätverket är ett centralt tema i samtalen med de intervjuade. I resonemången kring detta ges bilder av hur det fungerar när man samlas för möten. Vid ett antal tillfällen har nya personer sökt upp nätverket och deltagit i ett möte men inte kommit tillbaka. De aktiva är överens om att det är ett problem och att man gärna vill ha med nya människor. Flera föreslår att det kan ha att göra med att stämningen på mötena kan bli intim i och med att man också är ett kompisgäng och att det kan fungera exkluderande. Någon formulerar likheten hos kärntruppen i termer av likhet i ålder, akademisk bakgrund och att man är välformulerad när det gäller frågor kring kön, sexualitet och queer.

I de här resonemången skapas också ett 'vi' som i 'vi som är etniskt svenska och medelklass'. Nyckelord i de resonemang där intervjupersonerna förstår sig själva som medelklass och etniskt svenska är: vi med akademisk bakgrund, vi som läst genusvetenskap eller har motsvarande kunskaper, och vi som förstår den snåriga queerteorin. Detta sker i relation till De Andra, där nyckelorden är: de som bor i förorten, de som inte läst på universitetet och av en person formulerat som: *de som kommer från kulturer där man inte ens får vara homosexuell.*

Det sista uttalandet visar på relevansen av en intersektionell analys; svenskhet skapas här i relation till föreställningar om kön och sexualitet. Personer som inte är svenska klumpas här ihop och blir en grupp homofober, medan det svenska förknippas med en högre grad av jämlikhet.

Organisationen

Det är dags att lämna nätverket och gå över till analysen av intervjuerna med de aktiva i organisationen.

Organisationen är nationell och har verksamhet både på riks- och lokal nivå i ett antal städer. Precis som i nätverket ägnar man sig både åt interna och externa aktiviteter. Det finns intern verksamhet som handlar om antidiskriminering, liksom det finns mycket verksamhet som inte alls rör antidiskriminering.

En första uppenbar skillnad i jämförelse av föreningsvardagen, handlar om betydelsen av den stora skillnaden i storlek på verksamhet. I det lilla nätverket är det möjligt för alla att förhålla sig till samma föreningsvardag, ha en gemensam bild av organisationens historia; vad nätverket gjort, vilka som varit aktiva och vem som gjort vad.

Det är inte möjligt för de aktiva i organisationen. De förenas inte heller såsom i nätverket kring att skapa politik utifrån de egna erfarenheterna av en underordnad position i förhållande till maktstrukturer. Verksamheten är bred med flera olika typer av samhällsorienterade delar. Det externa påverkansarbetet utgör en mindre del i förhållande till verksamheten i stort i organisationen jämfört med i nätverket. I olika delar av verksamheten förhåller man sig vidare på olika sätt till maktstrukturer. Medan det i vissa delar finns en gemensam feministisk utgångspunkt, gör det inte det i andra. Olika delar av verksamheten genomsyras med andra ord av olika normer. Av dessa skäl blir det också svårare att ge en enhetlig bild av hur människor inom organisationen generellt förhåller sig till maktstrukturer. Det är därför extra viktigt att poängtera att det handlar om mina tolkningar baserat på vilka personer jag samtalat med och vilken del av organisationen de ger en bild av.

Jag har genomfört åtta intervjuer i tre olika städer och genom intervjuerna kommit i kontakt med olika delar av organisationen. Majoriteten av intervjuerna har gjorts med aktiva på nationell nivå. Flera har särskilt engagerat sig i antidiskrimineringsfrågor.

Majoriteten av de intervjuade delar vidare en identitet som ickeheterosexuella; bisexuella, flator och bögar. Något som kommer visa sig intressant för jämförelsen av olika intervjuades bild av maktstrukturer inom organisationen.

1. Symboler och föreställningar

Som nämnts ovan ser Acker symboler och föreställningar som bilder och resonemang som fungerar förklarande och rättfärdigande men även ifrågasättande av könsskillnader.⁴¹

Intervjuerna med de aktiva i nätverket gav slutsatsen att normalitet i gruppen skapades utifrån vilka aspekter av heteronormer som de aktiva tog plats med i form av identiteter och politik. Dokument som formulerats där nätverket gjorde politiska ställningstaganden återspeglar detta. I en organisation där ideologiska dokument som är avsedda att utgöra grunden för verksamheten inte samlar en majoritet av de aktivas personliga och politiska fyller sådana dokument en annan funktion. Som det kommer visa sig blir tolkningar av skrivningar i ideologiska dokument en del av förhandlingar inom organisationen kring hur man ska förhålla sig till olika maktordningar.

Det finns två linjer för hur man bör se på hur olika maktordningar visar sig inom organisationen. Den ena linjen kan jämföras med hur nätverket förhåller sig till maktstrukturer kring kön och

⁴¹ Acker, 1992, s. 253.

sexualitet i sitt utåtriktade arbete. Den andra linjen kan jämföras med hur nätverket förhåller sig till maktstrukturer där den egna gruppen är norm. Det gäller i både det interna och externa arbetet. Med andra ord innebär den ena linjen att man menar att maktstrukturer förklarar mer av vad som sker inom organisationen, medan den andra linjen innebär att maktstrukturer förklarar mindre.

Det är också intressant att jämföra vilka aspekter av heteronormer som betraktas som relevanta och vilka som inte gör det. De intervjuade i organisationen och nätverket visar att det är olika delar av heteronormer som lyfts i de respektive sammanhangen. Vilka aspekter av heteronormer och andra maktordningar som det är tyst kring hos båda visar större likheter. Inte hos någon av dem finns bisexualitet eller bdsm-frågor med, även om några i organisationen i likhet med de aktiva i nätverket har en biidentitet. Vid genomgången av listan med ord kommenterar en av de från organisationen att bi- och bdsm-frågor inte finns med, så när som på att hon själv utgör undantaget när det gäller bdsm-frågor, att hon genom tal kommit in på området.

De av de intervjuade som menar att maktstrukturer inte behövs för att förklara och förstå vad som händer i organisationen, motiverar bland annat detta med det ideologiska dokument som ligger till grund för organisationens verksamhet. I detta finns skrivningar om människors lika värde. Det tar sig bland annat uttryck i uttalanden som att om man går med i organisationen har man redan tagit ställning till och delar dessa värderingar.

'Det är en väldigt öppen organisation'

Flera hänvisar också till sina egna erfarenheter av att det inte har varit något problem att vara öppen med en ickeheterosexuell identitet i organisationen. En person säger *Jag har inte haft några problem alls med...eller alltså de har inte haft några problem med mig sen jag kom ut, de har inte haft några problem med min sexuella läggning*. Personen bryter mot normen men upplever inte några negativa sanktioner. Samtidigt berättar samma person att någon eller några inte längre är så kramiga som de var tidigare och förklarar det med att de ju inte vet hur de ska bete sig, de har blivit uppfostrad till värderingar kring att homosexualitet är fel. Jag tolkar detta som bestraffning av normbrott.

Det är här relevant att stanna upp och påminna om hur normer fungerar, att det inte enbart rör sig om ett aktivt negativt bestraffande av sådant som bryter mot normerna. Normer använder sig av olika strategier för att behålla eller återskapa sin herren-på-täppan-position, vilket nämnts tidigare. I inledningen citerades Leslie Feinbergs ord om en ung person som speglar sig och letar förebilder i Sears katalogen för att ge exempel på att normer synliggör vissa saker och osynliggör andra. Vissa bekräftas, andra inte. Detta kompletterades med ord om butchens erfarenheter av att bli utpekad och ifrågasatt, som utgör andra strategier som normer kan använda sig av.

Uttalandet från organisationsmedlemmen visar som jag tolkar det att heteronormer inte synliggjorts eller problematiserats, vilket innebär att de tillåts råda. Dock erbjuds utrymme inom organisationen att ta plats med vissa identiteter som avviker från dem.

En annan person resonerar på ett sätt som jag också menar delar uppfattningen om att maktstrukturer inte förklarar så mycket av vad som sker i organisationen, när det gäller sexualitetsaspekter av heteronormerna. Följande sägs:

Jag utstrålar nog inte att jag vill prata homoprylar i onödan. Det är jätteintressant att diskutera, men bara utifall det finns en anledning. Precis som jag inte är så intresserad av heterosexuella och vad de gör. Jag vill inte skrika ut min homosexualitet till omvärlden, vill inte bli Den Homosexuella i organisationen.

Gemensamt i båda uttalandena är bilden av vissa tystnader som något neutralt. Det ger en bild av

att det finns sociala rum som inte genomsyras av normer och maktstrukturer, utan snarare någon typ av "allmänmännisklighet". Där är alla bara är just människor och normers processer av att sortera in personer i grupper som befinner sig i en hierarki inte gäller där. Heteronormer fungerar så att de inte uttryckligt måste ropa ut sitt existensberättigande. Heterosexuella förväntas aldrig komma ut utan deras sexuella läggning ses som självklar. Detta utifrån att det normativa utgör utgångspunkten för antaganden om hur människor är och lever. Tiina Rosenberg skriver att *Normalitet är den trygghet som infinner sig vid känslan av att inte vara avvikande*.⁴² Intervjupersonen nämner som skäl för att inte prata om sin homosexualitet en önskan om att inte reduceras till Den Homosexuella i organisationen. Detta tolkar jag som det som Acker tar upp vad gäller anpassning till normer för sexualitet. Bara i sammanhang där heteronormer är självklara riskerar en individ reduceras till sin avvikande sexuella läggning. Att komma ut med sin sexuella läggning och därmed ta risken att av andra bli en stereotyp är som sagt knappast något en heterosexuell person utsätts för.

I princip alla nämner att det är ett väldigt öppet klimat inom organisationen. Även om några också nämner att det finns aktiva som inte är helt öppna. Öppenhetsdiskussionen är intressant. Det är en i mitt tycke outtalad självklarhet att det man kan vara öppen kring är identiteterna homo- och bisexuell samt flata. Någon säger att *Det har sällan relevans i verksamheten om någon är hbt eller inte* och fortsätter *Det är väldigt få som höjer på ögonbrynen för sådant, det har inte varit något speciellt i organisationen*. Utgångspunkten är här ett förutsatt heterosexuellt- och cis-'vi'. Intervjupersonerna förutsätter att det är normpersoner och inte hbt-personer som markerar genom höjda ögonbryn. Makten som det där 'viet' har att acceptera och tolerera och sätta gränser för 'De Andra' osynliggörs.

Ett annat argument som en av de intervjuade ger till varför det är ett öppet klimat i organisationen är att man i den personens uppfattning har ett gediget antidiskrimineringsarbete. En annan person menar att uttryck för det öppna klimatet är att man återfinner människor som avviker från normerna ur olika maktordningar i ledande positioner inom organisationen. Enligt den personen är rekryteringen till organisationen ensidig så att enbart vissa grupper rekryteras. När en person väl dock är inne i organisationen så existerar inte diskriminerande strukturer.

'Det är ju alltid bra om man har med en invandrare eller flata'

En person som representerar den andra linjen, att maktstrukturer förklarar mycket av vad som sker i organisationen, tar upp frågan om ickenormpersoner i den nationella styrelsen *Även om man tycker det är jättetrevligt med mångfald och att det ju alltid bra om man har med en invandrare eller en flata så är det ju fortfarande vissa normer som gäller*.

Uttalandet tolkas som att enbart vissa identiteter som avviker från normen får ta plats. Det betyder inte att normerna som sådana motverkas eller ifrågasätts. Att normerna inte ifrågasätts i särskilt hög utsträckning visas också i en intervju med en annan person som pratar om självbilden kring ett 'vi' som i 'vi' som är fördomsfria'.

Folk uppfattar sig nog som rätt fördomsfria, men det finns ju såklart fördomar. Det är ju bara att titta på organisationen. Det är ju nånting som gör att de flesta av våra medlemmar är etniskt svenska kvinnor med akademisk bakgrund i ungefär samma ålder. Det är nånting som gör att vi uppfattar oss som fördomsfria men att vi slutändan ändå är exkluderande.

Heteronormers närvaro menar några tar sig uttryck i organisationsklimatet. En person säger *Jag får en förklarande roll, alltså man måste introducera ett ämne [när det handlar om hbt-frågor] och lägga lite bakgrund, jag blir en skolinformator här och får räkna med lite motargument. I hbt-sammanhang kan man göra*

⁴² Rosenberg, 2002, s. 101.

djupare analyser. En annan person:

Det är en rätt öppen organisation som varken är homofob eller kvinnofientlig utan har en bra stämning. Även om de flesta inte har några problem med att jag är flata så är det ändå inte något som de uppfattar som normalt. Det blir tydligt när jag jämför med mitt flatumgänge där det är andra erfarenheter, stilar, koder, och saker som alla förväntas känna till. I flatkretsarna kan jag uttrycka mig mer nyanserat när det gäller vissa saker.

Detta tydliggör varför det är viktigt att undersöka hur normalitet skapas framför grova uttryck för normbrott, såsom till exempel artikulerad homofobi och kvinnofientlighet. Samma person fortsätter.

Det är viktigt med den informella stämningen, vad man kan skämta om och inte. Feminism kunde man till exempel skämta om och man kommenterar vilka som är flator vilket gör dem till något som är annorlunda. Och även om jag inte har något emot att prata om det så kan det ju vara lite tröttsamt när det bara är jag som har en sexuell läggning.

Citatet illustrerar en frånvaro av problematisering av heteronormer, endast hon har en sexuell läggning eftersom normen är osynlig. Den är den självklara utgångspunkten som inte behöver benämnas.

'Lite kvinnligt vänlig och tacksam'

Alla som jag intervjuar och även andra som jag är i kontakt med i organisationen, frågar jag om de känner till några transpersoner som är aktiva i organisationen. Ingen vet om någon som är eller varit aktiv som är transperson. Cisnormer problematiseras inte och det är därför inte förvånande att nästan alla frågar vad cisbegreppet står för när det kommer upp på listan.

När kön problematiseras så är det därför frågor runt ciskillars överordning och cistjejs underordning. Det är något som alla pratar om. Flera kommer in på hur normbrott inom området bestraffas. En person säger

X bröt ju mot normerna, först var hon änglasöt och lockhårig och var jätteengagerad och sen går hon och blir butchflata. [Personen har klippt av lockarna och börjat arbeta feministiskt] Folk reagerade och det intressanta är ju vad dom reagerade på. Hon bröt mot normen om att vara snäll, glad, hjälpsam, och lite kvinnligt vänlig och tacksam. Så började hon ställa krav och det är inte okej.

Uttalandet illustrerar de bestraffningar som sker i ett sammanhang där en manlig heterosexuell norm råder, när en kvinna ställer krav och dessutom inte är feminin på rätt sätt. En annan person kommer in på bestraffningar av normbrott. Hon befinner sig i en ledande ställning i organisationen och inför att hon fick det uppdraget intervjuades hon. Vid tillfället hände följande:

Ip: De sa att jag kan ge ett lite oseriöst intryck, att jag skrattar väldigt mycket..och ja, det stämmer ju. Hade jag varit kille hade det här inte setts som ett sånt problem. Man hade nog inte ens märkt av det. Och så sa de att 'ja, du kan ju röra dej som en bimbo' och så skrattade de.

Mika: Vad tänkte de på då?

Ip: Jag tror att det handlar om att man ibland tar en roll av att verka lite dum, men jag tycker det är okej. Jag fattar inte alltid allting. Man är aldrig alltid smart. Man har aldrig sett en kille som gör sig dummare än vad han är.

Hennes ord berättar om flera saker. Först så kan man tänka sig att en persons femininitet – rörelsemönster och skratt i det här fallet – blir mer relevant när det gäller en person i en ledande ställning jämfört med någon som är föreningsaktiv lokalt i verksamheten. Det blir viktigt kring en någon som ska representera organisationen utåt, liksom även symbolisera vad organisationen står

för inåt, att det är 'rätt' sorts femininitet den personen iscensätter. De kommentarer hon fått kring att hon kan uppfattas som en bimbo kan betraktas som bestraffningar av normbrott och därmed ge berättelser om hur normerna inom organisationen ser ut.

För att förstå vad intervjupersonen beskriver vill jag börja med att påminna om Dahls ord från textens inledning: *Fjolla är ett skällsord, laddat med förakt för det oseriösa, det feminina (läs: svaga) och det avvikande.*⁴³ Utgångspunkten är med andra ord att femininitet i relation till maskulinitet representerar svaghet. I organisationen stod man vid det aktuella tillfället i begrepp att välja en cistjej till en hög position. Redan där väljs med andra ord någon som representerar det underordnade. Det är angeläget att personen iscensätter denna underordning, femininitet, på vad normerna ser som rätt sätt. I ett sammanhang som domineras av heterosexuella medelklassnormer är det dessa som föreskriver vad som är 'rätt sätt'.

På olika sätt visar händelsen på hur intervjupersonen bryter mot normer kring kön. Det visar också på behovet av att se hur normer kring kön hänger samman med normer kring klass och sexualitet. En godtagbar medelklassfemininitet beskrivs ofta som sammankopplad med nyckelord som 'respektabilitet', 'lagom' och att inte ta för mycket plats. Den görs i förhållande till vad den inte är, arbetarfemininiteten, som oftast kopplas ihop med att utstråla för mycket sexualitet eller genom att just ta för mycket plats, eller ta plats på fel sätt. Fel sätt är bland annat att skratta för mycket.⁴⁴

Lagomheten och att inte vara för mycket bryter intervjupersonen mot på olika sätt. Dessutom tycker andra att hon rör sig som en bimbo. Själv kommenterar hon det med att ibland "verka lite dum". Vi vet att 'bimbon' sällan passerar som medelklass. Här kan paralleller även göras till femmen, den feminina flatan, som också hon kan hota den 'respektabla', 'lagoma' 'ickelösaktiga' medelklassfemininiteten.

I flera intervjuer blir det också möjligt att visa hur normer för kön och svenskhet hänger samman inom organisationen.

Några personer pratar om de grupper som arbetar feministiskt och värdet i att nå 'invandrartjejer' med den verksamheten. En person säger: *Invandrartjejer har ju ganska mycket andra frågor att prata om. Att vara tonårstjej i Sverige kontra att komma från en annan kultur, det blir lite krock så där.*

Detta kan jämföras med den person som var aktiv i nätverket som talade om *kulturer där man inte ens får vara homosexuell*. Svenskhet skapas i relation till föreställningar om kön och sexualitet. Det som inte är svenskt klumpas ihop och beskrivs som något med en högre grad av homofobi, medan det svenska förknippas med en högre grad av jämlikhet. En annan likhet är att det finns en gemensam bild av att 'viet' inom organisationen handlar om 'vi som är etniskt svenska' och 'vi som är medelklass'. Ett fåtal intervjupersoner menar dock att det även finns ganska många föreningsaktiva som är arbetarklass. En av dessa ser en uppdelning mellan mer intellektuellt orienterad verksamhet som enligt henne i större utsträckning lockar medelklasspersoner, medan den praktiska verksamheten i större utsträckning lockar arbetarklasspersoner. Precis som när det gäller nätverket ser vi att intellektualitet blir ett nyckelord för medelklass-viet. Någon pratar också i likhet med nätverket om att språket är medelklassfärgat och kan antas fungera exkluderande.

Ytterligare en likhet med nätverket handlar om den gemensamma uppfattningen om att rekrytera fler aktiva som representerar 'De Andra'. De flesta talar om arbetarklass- och ickeetniskt svenska

⁴³ Dahl, 2003, s. 67 f.

⁴⁴ Ambjörnsson, 2006, s. 26 – 30.

personer. Ett fåtal lyfter också fram vikten av att få fler killar till organisationen. Oavsett vilken syn de intervjuade har på maktstrukturer inom organisationen, ser man fördelar med att rekrytera fler av 'De Andra'. De som menar att svenskhet görs till något som är överordnat det som inte är svenskt, och att detta även sker i den egna organisationen, pratar om 'De Andra' i förhållande till vikten av att arbeta antirasistiskt. Man menar att svensketsnormer i organisationen får effekter både internt och externt. Utåt har man en lägre trovärdighet i sitt antirasistiska arbete om man inte arbetar med de egna maktstrukturerna. Internt menar någon att det blir svårt att vara en öppen organisation som välkomnar alla om man inte tar itu med att verksamheten är anpassad efter vissa grupper.

Normer kring funktionalitet diskuteras generellt inte av de intervjuade. En av de intervjuade som innehaft en ledande position pratar om vilka reaktioner hon har fått när hon synliggör frågor kring funktionalitet och etnicitet. Reaktionerna hon fått kan ses som uttryck för blottläggande av normer inom organisationen. Hon säger följande om hur hon agerat när hon lett grupper

Om nån har ett funktionshinder så frågar jag väldigt ofta 'okej hur ska jag behandla dig då? När mår du bra och när mår du dåligt och du säger väl till om du behöver hjälp.' Folk omkring blir då tysta. De frågar om jag har haft ett syskon eller jobbat inom vården, för att jag frågar så rakt. Eller om nån bara bott i Sverige i ett halvår och fått ett styrelsenuppdrag, så kollar jag av om den personen förstår. Det anses fult. Fast jag har jobbat hårt för att det inte får vara det. För om man tar beslut som nån inte hajjat är ju inte bra.

Varför har hon fått reaktioner? Materialet får mig att dela uppfattningen om att maktstrukturer förklarar en hel del av hur man kan förstå vad som händer inom organisationen. Om man därför antar att organisationskulturen genomsyras av svenskets- och funktionalitetsnormer, blir det hotfullt att någon pekar ut just detta. Personen sätter genom sitt beteende fingret på att vi är inte alla lika här och för att nå en högre grad av demokrati behöver vi se och agera utifrån det. Hon tydliggör att föreningsengagemanget som samlar de aktiva inte tar plats i ett neutralt socialt rum.

2. Fysisk könsfördelning

Med fysisk könsfördelning menar Acker praktiker som skapar könsmönster när det handlar om sådant som arbetsuppgifter, hierarkier, lön, makt och underordning.⁴⁵

Organisationens storlek är av den omfattningen att den fysiska könsfördelningen är enklare att undersöka än när det gäller nätverket, där alla var aktiva i samma grupp. Som nämndes ovan finns vissa verksamhetsdelar med feministiska utgångspunkter och vissa där man inte har en feministisk förankring.

De som har uppfattningen att maktstrukturer har ett mindre förklaringsvärde, menar att det inte finns något mönster i vem som är aktiv var. Den som menar att maktstrukturer i hög grad påverkar lyfter i större utsträckning fram mönster av att homo- och bisexuella och aktiva med en feministisk och antirasistisk politik finns inom de verksamheter där feminismen är utgångspunkt.

En av de intervjuade menar också att man kan se mönster i att tjejer är aktiva i verksamhetsdelar som är traditionellt feminint kodade medan killar engagerar sig i sådant som är traditionellt maskulint kodade.

⁴⁵ Acker, 1992, s. 252.

3. Relationer mellan individer

Med relationer mellan individer syftar Acker på interaktion mellan personer inom organisationen. Sådant som rör dominans och underordning (liksom motstånd mot detta), allianser och praktiker som skapas med exkluderande effekter. Detta kan involvera policies för organisationens arbete.⁴⁶

I och med organisationens storlek existerar olika former för 'hur vi betar oss när vi kommer samman' i olika delar av verksamheten. Detta till skillnad från nätverket där man är en grupp med en intim stämning. Den nationella styrelsens sätt att fungera skiljer sig mycket från olika typer av praktisk verksamhet.

En gemensam bild är att organisationens hierarkiska uppbyggnad också innebär att mer status ges åt engagemang på den nationella nivån och att högst status har den person som leder organisationen. Samtidigt menar någon att det faktum att det inte är särskilt svårt att komma in i styrelsen och att årsmötena inte innebär allt för heta strider kring sakfrågor, förutom exempelvis feminism, betyder att statusen inte är så väldigt hög för engagemang på nationell nivå.

Årsmöten innebär att feminism diskuteras. Det har bland annat inneburit att vissa men inte majoriteten önskat göra tydliga feministiska skrivningar i de grundläggande ideologiska dokumenten. Sättet man går till beslut på skiljer sig kraftigt mellan organisationens årsmöte och nätverkets informella möteskultur. Man kan trots detta se att det i båda sammanhang funnits förhandlingar om hur man ska förhålla sig till olika maktordningar. I samtalen med flera av de aktiva ur organisationen återges motstånd mot en formalisering kring att se på kön med en normkritisk blick, vilket kan jämföras med att de flesta aktiva i nätverket återges motstånd mot en formalisering kring att se på klass med en normkritisk blick.

En av de intervjuade ur organisationen menar att det viktigaste inte är att dokumenten förändras utan att organisationen gör en analys av maktstrukturer inom organisationen och skapar en plan för hur dessa ska förändras. Personen menar att organisationen har ett ansvar att erbjuda den utbildning som behövs till de aktiva inom organisationen så att man i föreningsvardagen kan arbeta normbrytande på målinriktat sätt. Det genomförs interna utbildningar men dessa ser han inte som tillräckliga för att tillgodose de behov som han menar finns i verksamheten. Han poängterar att det blir problematiskt att det fortsätter fungera som nu, det vill säga att flera goda initiativ genomförs men att det står och faller med enskilda engagerades goda vilja. Dock tillhör det inte organisationens gemensamma uppfattningar, såsom de kommer till uttryck i ideologiska dokument, att organisationen genomsyras av maktstrukturer. Det här är något som gör det svårt att se att man skulle ta fram en plan för motverkande av desamma, i enlighet med personens önskemål.

För att arbeta normbrytande och motverka dominans och underordning inom organisationen genomför man olika typer av åtgärder. Ett exempel är det tydliga ställningstagande som gjordes av styrelsen i samband med en händelse som inträffade på en konferens för ett bra tag sedan. Under konferensen där aktiva från olika delar av verksamheten deltog, utsatte en kille en tjej för sexuella trakasserier genom att ta henne på bröstet. Detta ledde till att styrelsen samlades och beslutade att han fick åka hem på egen bekostnad. En tjej som var med uttrycker följande om händelsen *Nån gång måste man ju göra ett statement, att det här är inte okej. Man kan inte bete sig hur som helst. Det är också viktigt i förhållande till dom fjortonåriga tjejer som var med och såg vad som hände.*

Händelsen tas upp av några av de intervjuade. En person säger något som tydliggör vikten av att arbeta mot maktstrukturer kring kön kontinuerligt. Ett arbete som måste tydliggöra kopplingar

⁴⁶ Acker, 1992, s. 253.

mellan normer och privilegier.

X kände sig utsatt för sexuella trakasserier. Jag var där och jag kände inte av det. Han tvingades åka hem på egen bekostnad. Det skulle vara intressant att höra hur han känner sig. Om han känt sig kränkt eller så. Det är så svårt..vart går gränsen för kränkethet? Det är ju såklart om man känner sig kränkt, men jag tycker...det är så svårt med de här frågorna...det intressanta är ju att han är ju homosexuell. Det visste ju hon också.

Vi ser genom de ord som citeras att det saknas förståelse för sexuella trakasserier, vilket kommer till uttryck genom att intervjupersonen ser en relevans i vilken sexuell läggning killen har. Detta antar jag sker utifrån en logik som går ut på att hans homosexualitet innebär att han inte fann något sexuellt i det han gjorde och därmed att hans handlingar inte skulle vara ett problem. Enligt samma logik har det inte någon betydelse om hennes gränser passerats eller inte, om hon har upplevt händelsen som kränkande.

Andra åtgärder man genomfört handlar om vad man kallar jämställdhetsmätningar under mötena där talartid mäts. Man tittar på hur stor del av talartiden som fylls av killar och hur stor del som fylls av tjejer och hur det hänger ihop med hur könsbalansen i gruppen ser ut. Detta gäller vissa av de verksamhetsdelar där man har just har möten, något som inte gäller alla delar. En annan strategi är att man har roterande mötesordförande på möten. Och en tredje handlar om att man arbetar mycket med rundor för att motverka maktstrukturer i samtal som gör att den som har lätt att ta plats får mer utrymme och den som har svårare att ta plats får mindre utrymme. Mätningarna av talartid visade att killar tog oproportionerligt mycket plats i förhållande till sitt antal. En kille lyfter fram problem kring mansnormer och hur han uppfattar att de påverkar människor, något som påminner väldigt mycket om det citat av killen i nätverket som tog upp samma fråga.

Jag försöker tänka på det men det är inte lätt när man lever i en bild av att i sammanhang med tjejer och de tittar på en och förväntar sig att man skall säga nåt. Jag tycker att det är väldigt frustrerande. Det handlar inte bara om att killar tar för mycket plats utan också att man ger dom det.

En tjej säger följande om dessa och även andra normers betydelse.

Av någon anledning så var det framför allt tjejerna och den enda killen med invandrabakgrund i styrelsen som inte fick plats. Jag tog plats och då kommer ju tanken att det är de andra tjejernas ansvar att formulera sig på ett sånt sätt att de blir tagna på allvar. Att det var deras eget problem. De borde inte uttrycka sig så osäkert, utan säga vad de tyckte mer direkt. Och att det inte var något killarna borde hållas ansvariga för eller gruppen som belhet.

Avslutande ord

Ja, frågan är vilket ansvar gruppen och organisationer har för att skapa ett klimat som inte ger vissa fördelar och andra nackdelar. Vilket sätt en organisation arbetar med maktstrukturer på får konsekvenser för vilka som lockas att engagera sig och hur dessa trivs. Det påverkar också på vilket sätt organisationens interna och externa verksamhet återspeglar medlemmarnas intressen och erfarenheter. Som rapporten visat kan det handla om vem som lockas att engagera sig, i vilken utsträckning den som är aktiv känner sig bekväm med att vara öppen med den man är, samt huruvida man blir bekräftad för det. Det handlar också om hur man kan motverka en möteskultur som gynnar vissa och missgynnar andra och hur man kan ta reda på hur möteskulturen ser ut.

Intervjuerna har givit bilder av både likheter och olikheter. Förhoppningsvis har de givit pusselbitar både till hur normer fungerar och återskapas och hur de kan komma till uttryck inom specifika maktordningar. En önskan har varit att visa varför det är viktigt med ett arbete som motverkar normer framför ett arbete som snarare tar fasta på olika uttryck för normerna, såsom till exempel homofobi eller kvinnofientlighet.

Ett normkritiskt arbete innebär som nämnts ett fokus vid hur normalitet skapas genom vardagspraktiker utan avsikt att vara diskriminerande. För den som inte tidigare har tittat på hur normer skapas och den egna medverkan i att upprätthålla normer kan det leda till olika typer av reaktioner. Har man inte problematiserat det Rosenberg beskriver som *Normalitet är den trygghet som infinner sig vid känslan av att inte vara avvikande*,⁴⁷ kan det kännas ovant för den som lever i enlighet med en viss norm, när privilegier synliggörs. Detta är inte så märkligt i och med att de får maktrelationer mellan grupper att verka naturliga, med andra ord normaliserandet av vissas privilegier.

För den som bryter mot normers regler, kan ett antidiskriminerande arbete ibland leda till en trist påminnelse om nackdelar som följer med att man går emot normers regler.

Vanligt återkommande frågor i mycket jämlikhetsarbete, är 'okej, men var ska vi börja och vad ska vi göra? Och blir verkligen någon diskriminerad hos oss?'. Sätt att ta reda på sådana saker är att granska vem eller vilka som sätter reglerna för vad som gäller. Vad som anses rätt, fel, normalt, onormalt och hur detta finns med i verksamheten.

Kunskapshöjning är ofta receptet för antidiskriminerande åtgärder. Det är viktigt i ett norm- och maktförändrande arbete. Om man bara förhåller sig till området som en fråga om brist på kunskap försvinner dock maktperspektivet. Ett framgångsrikt antidiskrimineringsarbete innebär kostnader i och med att det siktar mot att jämna ut balansen av privilegier mellan grupper. Alla kommer inte att vinna på det.

Naturligtvis handlar samtidigt ett arbete för en liten sexårings rätt att vara muminmamman också om lust och glädje. Jag låter rapporten sluta i Susanne Mobackers fina ord som inledde den antologi där Johan Hiltons muminmammeberättelse finns. Ord som bland andra viktiga saker påminner om möjligheter och om solidaritet.

Jag tror på att allt har ett samband. Jag tror på skillnaderna. Att annorlunda är stark. På ufo och fulaste tjejen i klassen. På balettflickorna och stilettpojkar. Och jag tror på sprängkraften i det skrivna ordet. Att ta makten över sin egen historia. Och berätta den, det är det som skapar stunder av identifikation och samhörighet. Ingen behöver ensam gå omkring och vara annorlunda. Jag tror på ett VI över identitetsbarriärer. Tillsammans kan vi skapa sånt som ingen av oss ens vågat drömma om.

Det börjar nu.

⁴⁷ Rosenberg, 2002, s. 101.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Acker, J, 1992, "Gendering Organizational Theory" i Mills, A J – Tancred, P, red, 1992, *Gendering Organizational Analysis*, Sage
- alt.polyamory Frequently Asked Questions, <http://www.faqs.org/faqs/polyamory/faq-supplement/>
- Amante, M, (utan årtal) *Systerskap?*
- Ambjörnsson, F, 2006, *Vad är queer?*, Natur och Kultur
- Asexuellt. Nyheter och nätverk för asexuella*, <http://asexuellt.blogspot.com>
- Burrell, G – Hearn, J, 1989, "The Sexuality of Organization" i Hearn, J – Sheppard, D L – Tancred-Sheriff, P – Burrell, G, red, 1989, *The Sexuality of Organization*, SAGE Publications
- Dahl, U, 2003, *Utklädningslådan* ur Mobacker, red, *Såna som oss. Röster om sexualitet, identitet och annorlundaskap*, Tiden
- Dahlén, S, 2006, *Hetero*, Tiden
- Danemark, B, 2005, *Sociologiska perspektiv på funktionshinder och handikapp* ur Danemark, red, *Sociologiska perspektiv på funktionshinder och handikapp*, Studentlitteratur
- Eklund, U; Starbrink, A, 1998, *Plats för tjejer och killar. Ett metodmaterial för en mer jämställd organisation från Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer*, Stockholm
- Fausto-Sterling, A, 2002 [1981], *Myten om den objektiva forskaren* ur Ekman, K – Heremele, V – Westerlund, U, red, *Hjärnsläpp – bang om biologism*, Bang
- Feinberg, L, 1993, *Stone Butch Blues*, Firebrand Books
- Flodman, M – Delilah, H, 2007, *Stora sexboken för tjejer som har sex med tjejer*, NORMAL
- Formark, B, 2003, *Flickscouter på drift i det ideologiska tomrummet. Genusrelationer och genusyrsl i den tidiga svenska scoutrörelsen*. C-uppsats i historia, Lunds universitet
- , 2005, *Reaktioner i takt med tiden. En analys av samgåendet mellan Sveriges Flickors Scoutförbund och Sveriges Scoutförbund med anledning av ett framtida avhandlingsprojekt*. Magisteruppsats i historia, Lunds universitet
- Franzén, J, 2006, *Att sakna något man inte saknar. Lust, intimitet och sexualitet i samtida sexspalter och asexuella forum på Internet*. B-uppsats i genusvetenskap, Stockholms universitet
- Fundberg, J, 2003, *Kom igen, gubbar! Om pojkefotboll och maskuliniteter*, Carlssons
- Gemzöe, L, 2002, *Feminism*, Bilda
- Hearn, J – Sheppard, D L – Tancred-Sheriff, P – Burrell, G, red, 1989, *The Sexuality of Organization*, SAGE Publications
- Hilton, J, 2003, *Nå hela vägen fram*, ur Mobacker, red, *Såna som oss. Röster om sexualitet, identitet och annorlundaskap*, Tiden
- Intersexuella i Sverige*, <http://inis-org.se>
- Lindberg, M, 2007, *Obligatorisk sexualitet och asexuell existens*. C-uppsats i genusvetenskap, Södertörns högskola
- Lundell, E, 2002, *Den befriade ramen? Om roller, val och genus i levande rollspel*. Magisteruppsats i etnologi, Stockholms universitet
- Lönn, M, 2006, *"Det blir bättre med tiden". -Femme-identifierades upplevelse av makt och agens ur ett intersektionellt perspektiv*. C-uppsats i genusvetenskap, Södertörns högskola
- Martinsson, L, 2006, *Jakten på konsensus. Intersektionalitet och marknadsekonomisk vardag*, Liber
- , 2007, "What is now made into the norm?" ur Martinsson, L - Reimers, E - Reingarde, J - Lundgren, AS: *Norms at work: Challenging homophobia and heteronormativity*. Trace/RFSL.
- Mellblom, Å, 2003, *Butch och stolt!*, ur Hedman, N – Oscarsson, K, red, 2003, *Tjejer mot strömmen. Berättelser av flator, bin och könsöverskridare*, Periskop
- Mills, A J – Tancred, P, red, 1992, *Gendering Organizational Analysis*, Sage
- Nielsen, M, 2003, *Bara ord gör ingen skillnad. Sveriges lärosätens och studentkårers arbete med HBT-frågor*, Sveriges Förenade Gaystudenter
- , 2007, "Smisk eller vanilj. Hur gör du det?" i *Ottar*, nr 2

- Rosenberg, T, 2002, *Queerfeministiska agenda*, Atlas
- Rubin, G, 1984, *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality* ur Abelove, H – Barale, M A – Halperin, D M, red, *The Lesbian and Gay Studies Reader*, Routledge
- The Intersex Society in North America*, www.isna.org
- Ungdomsstyrelsen, 2005:1, *Arenor för alla. En studie om ungas kultur- och fritidsvanor*. Ungdomsstyrelsens skriftserie
- Wahl, A - Holgersson, C - Höök, P - Linghag, S, *Det ordnar sig. Teorier om organisation och kön*, Studentlitteratur
- Wasshede, 2006, *Motståndspraktiker – unga aktivister i närkamp med heterosexualitet* ur Sandell, K – Mulinari, D, red, *Feministiska interventioner. Berättelser om och från en annan värld*, Atlas
- Young, M, *Förtryckets fem ansikten*, ur Young, 2002, *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*, Atlas

